Komeasti, korkealla, kauaksi
– Juvan Vuorenmaan maisemanhoitosuunnitelma

Leena Lahdenvesi-Korhonen
Mahdollisuutena maisema, MAMA -hanke

MAA- JA KOTITALOUS-NAISET

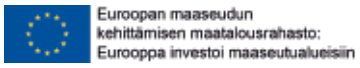

KOMEASTI, KORKEALLA, KAUAKSI
– Juvan Vuorenmaan maisemanhoitosuunnitelma
Leena Lahdenvesi-Korhonen
Mahdollisuutena maisema, MAMA -hanke
Valokuvat: Leena Lahdenvesi-Korhonen, ellei erikseen mainintaa
Piirrokset: Leena Lahdenvesi-Korhonen ja Maria Luostarinen
Taitto: Piia Viikari
Grano Oy, Mikkeli 2014
ISBN 978-952-93-4846-6 (nid.)
ISBN 978-952-93-4847-3 (PDF)
Julkaisu on saatavilla verkosta osoitteessa http://etela-savo.maajakotitalousnaiset.fi/palvelut/julkaisut

Sisältö

1 JOHDANTO 5

2 SUUNNITTELUALUE 7
2.1 Maisemakuva 8
2.2 Luonnon ympäristö 10
2.2.1 Luonnon erityiskohteet 14
2.3 Kulttuuriympäristö 15
2.3.1 Asutuksen, maatalouden ja alueen teollisuuden historiaa 15
2.3.2 Muinaisjäännökset 21
2.3.3 Inventoidut perinnebiotoopit 21

3 SUUNNITTELUMENETELMÄT JA -AINEISTO 22

4 VUORENMAAN MAISEMAN HAASTEET JA MAHDOLLISUUDET 23

5 MAISEMANHOITOSUOSITUKSET 24
5.1. Luonnon monimuotoisuus 24
5.1.1 Perinnebiotoopit 24
5.1.2. Pellon reunavyöhykkeiden hoito 27
5.1.3. Pellon metsäsaarekkeet 29
5.1.4. Puukujat 30
5.1.5. Kuusiaidan uudistaminen 31
5.1.6. Tienleikkaukset ja tienvarsien hoito 32
5.1.7. Muut metsäkohteet 32
5.2. Vieraslajit 33
5.3. Pihojen viheralueet 35
5.4. Rakennukset ja rakenteet 36
5.4.1. Tilat ja talot 38
5.4.2. Maatalouden vanhat rakennukset 49
5.4.3. Kiviaidat 51
5.4.4. Puuaidat ja -portit 52
5.4.5. Bussikatokset 53
5.4.6. Opasteet 53
5.4.7. Kierrätyspisteet 55
5.5. Muinaisjäännökset 56
5.6. Maisemalliset erikoisuudet 57
5.6.1. Maisemapuut 57
5.6.2. Näköalapaikat 58

6 VUORENMAAN KOULUN YMPÄRISTÖKASVATUSPÄIVÄ 59

7 VUORENMAAN MAISEMATALKOOT 60

8. KIRJALLISUUS 61

9. LISÄTIETOA 62

Liitteet: Suunnittelualuekartat 1.-7. 63

1 Johdanto

Maaseudun kulttuuriympäristö koostuu monesta osasesta. Siihen kuuluvat maatalouden muovaamat maisemat, rakennukset ja rakenteet, muinaismuistot sekä perinnemaisemat. Vanhakantaisen karjatalouden muovaamat perinnemaisemien luontotyypit – kedot, niityt, hakamaat ja metsälaitumet – ovat monimuotoisimpia luontoympäristöjämme. Näiden perinnebiotooppien lajirikkaus perustuu jatkuvaan hoitoon, laidunnukseen tai niittoon. Laidunnus säilyttää maisemat avoimina ja on hyödyksi monenlaisille luontotyypeille.

Mahdollisuutena maisema, MAMA, on ylimaakunnallinen hanke, minkä tavoitteena on sekä turvata että edistää maaseutumaiseman ominaispiirteiden ja maatalousalueiden luonnon biologisen monimuotoisuuden säilymistä Etelä-Savossa ja Keski-Suomessa. Hankkeella halutaan lisätä maaseutumaiseman arvostusta sekä innostaa maanomistajia, viljelijöitä, yhdistyksiä, yrityksiä ja muita toimijoita hoitamaan maisemaa ja luonnon monimuotoisuutta maaseudulla. Hankkeessa kehitetään uusia, innovatiivisia toimintatapoja ja keinoja maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja maiseman hoidossa. Hankkeessa pyritään hyödyntämään ja edelleen kehittämään maatalousympäristön hoitamiseksi ja hyödyntämiseksi jo tehtyjä toimenpiteitä sekä luotuja kulttuurimatkailureittejä ja verkostoja. Hankkeessa kohdennetaan toimenpiteitä arvotetuille alueille, etenkin arvokkaille perinnebiotoopeille, maisema-alueille ja Natura 2000 -verkoston kohteille. Hankkeen toimenpiteiden avulla tuetaan maaseutuyrittäjyyttä, etenkin matkailu-, maisemanhoito- ja maatalousyrittäjyyttä sekä maaseudun urakointia. Hankkeella luodaan uusia maisemanhoitoverkostoja, yhdistetään kohteita ja tekijöitä toisiinsa. Hankkeen avulla etsitään yrittäjille sopivia hoitokohteita ja yhteistyökumppaneita. Hankkeessa keskitytään seuraaviin avainteemoihin: 1) Inventoitujen maisema-alueiden jatkokehittäminen, 2) Olemassa olevien maisema- ja kulttuuriympäristöreitistöjen ja -verkostojen kehittäminen, tuotteistaminen, markkinointi ja koordinointi, 3) Hoidon järjestäminen entisillä ja uusilla keinoilla 4) Oppia ja hyviä käytäntöjä kulttuuriympäristön tuotteistamisesta ja hyödyntämisestä Ruotsissa - erityisesti teemalla maisemanhoito ja matkailu muinaisjäännösalueilla. Hankkeen hakijana ja hallinnoijana toimii ProAgria Etelä-Savo, MKN Maa- ja kotitalousnaiset ja osatoteuttajina ProAgria Keski-Suomi, MKN Maa- ja kotitalousnaiset sekä Etelä-Savon ja Keski-Suomen Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset. Toteuttamisaika on 1.2.2013–31.12.2014.

MAMA-hankkeessa laaditaan valtakunnallisesti ja maakunnallisesti merkittäville maisema-alueille käytännönläheisiä maisemanhoitosuunnitelmia. Juvan Vuorenmaan maisemanhoitosuunnitelma on yksi niistä. Suunnitelman on laatinut FM maisemasuunnittelija *Leena Lahdenvesi-Korhonen* MKN Maa- ja kotitalousnaiset, ProAgria Etelä-Savosta. Työhön on osallistunut rakennusperinnön osalta rakennuskonservaattori, rakennusarkkitehti *Maria Luostarinen*, Etelä-Savon rakennusperintöyhdistyksestä sekä metsähoidon osalta metsänhoitaja MMM *Hanna Suominen* Etelä-Savon ELY -keskuksesta. Suunnittelutyöhön ovat lisäksi vaikuttaneet lukuisat eri tahot, erityiskiitos kuuluu *Vuorenmaan asukkaille* ja *maanomistajille* aktiivisesta yhteistyöstä suunnittelutyön aikana.

Suunnittelu käynnistettiin yhteisellä keskustelutilaisuudella Vuorenmaassa syyskuussa 2013.

Suunnitteluprojektin aikana Vuorenmaassa järjestettiin koulun ympäristökasvatuspäivä luonnon ja ympäristönhoidon asiantuntija, ympäristökasvattaja Saara Ryhäsen vetämänä toukokuussa 2014. Tapahtumasta on kerrottu kappaleessa 6.

Alueella tehtiin kyläläisten kanssa yhdessä maisemanhoitotöitä kesäkuussa 2014. Maisematalkoista on kerrottu kappaleessa 7.

2 Suunnittelualue

Juvan Vuorenmaa sijaitsee Juvan kunnan pohjoisosassa noin 20 km luoteeseen kunnan keskustasta. Kylä sijoittuu kahdelle mäelle, Heikinmäelle ja Tuhkainmäelle sekä Vuorijoen laaksoon. Suunnittelualueen muodostaa Etelä-Savon valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinneissa 2011-13 uudeksi valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi esitetty alue (rajaus oranssilla pisteviivalla) täydennettynä pohjoisessa Rajakankaan ja Vennon tilojen seuduilla sekä idässä Harjulan tilan seudulla sekä maisema-alue rajauksesta kaakkoon Pieni-Piispalasta alkavalla viljelynauhalla.

Alueella on voimassa vain yksi vahvistettu kaava, Etelä-Savon maakuntakaava (4.10.2010). Alue on maakuntakaavan ma-alue. Alueella on vireillä kyläkaavatyö.

Suunnittelualue.
Lähdeaineisto: MML 2014
Oiva -ympäristö- ja paikkatietopalvelu 2014
Museovirasto 2014
Etelä-Savon maakuntaliitto
Etelä-Savon ELY-keskus

2.1 Maisemakuva

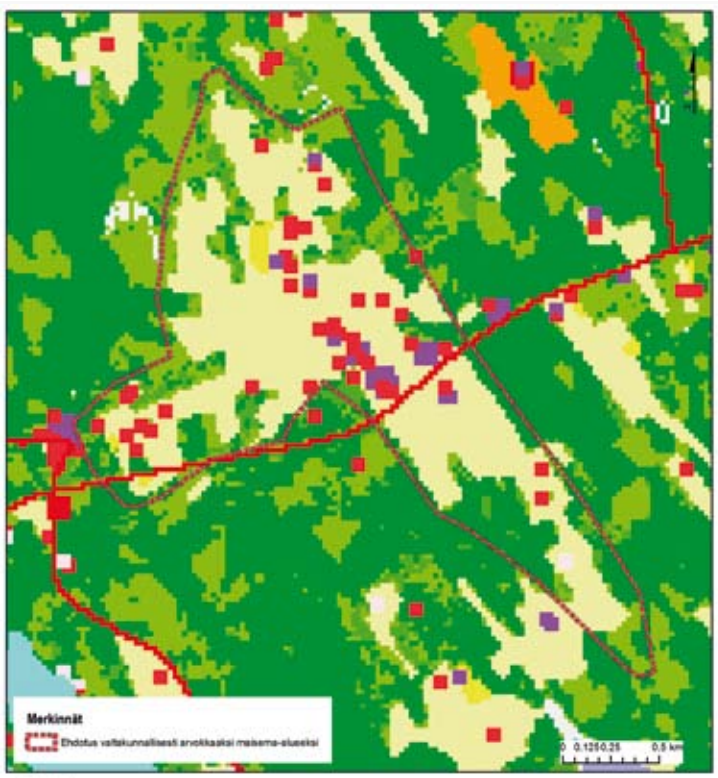

Lähdeaineisto
MML 2013
ORVA - ympäristö- ja paikkatietopalvelu
(valtion ympäristöhallinnon virasto), 2013
Etelä-Savon Ely-keskus, 2013

Alue on Savonselän seudun perinteistä viljelyseutua, missä pysyvä asutus on muodostunut moreenimuodostumien laelle ja rinteille. Vuorenmaan maiseman perusrakenteen muodostavat kaksi luode-kaakko-suuntaista moreeniselännettä sekä niiden välinen notkelma.

Pellot on raivattu kahdelle moreeniselänteelle sekä niiden väliseen notkoon. Hiekkapintainen kylätie kulkee maaston muotoja noudattaen rinteiden poikkisuunnassa. Tuhkainmäen yläosassa tie kulkee myös rinteen suunnassa. Sieltä avautuu pitkiä näkymiä vastapäisille rinnepelloille sekä kauas horisonttiin.

Vuorenmaan maisemankuva, peitteisyys.

Vuorenmaan on vuoristoisinta maisemaa Etelä-Savossa. Yksittäisillä viljelykuvioillakin korkeuserot voivat muodostua hyvin suuriksi. Heikinmäeltä avautuvat Tuhkainmäen rinnepellot ja mäen harjan horisontti lukuisine talouskeskuksineen. Vuorenmaan talot ja tilat ovat ryhmittyneet moreeniselänteitä seuraten rinteille viljelysten ääreen löyhiksi nauhoiksi.

Vuorenmaa edustaa vakiintunutta talonpoikaisrakentamista. Rakennushistorian mukainen alueellinen jako on selkeä. Mäkialueella pihat ovat maisemaan suuntautuneita ja rakennuskanta uudempaa, Mutaselän tienvarsipihat ovat sulkeutuneimpia ja rakennuskanta monipuolisempaa. Sahan alueelle on tyypillistä miniatyyrimäisyys ja monimuotoisuus. Yhteinen nimittäjä näille kolmelle alueelle ovat näkymät, jotka ovat monilukuisia ja vaihtelevia.

Kylien luonne on aikasidonnaista ja perua maisematekijöistä. Kylän rakennuksista suurin osa on perinteisiä puurakennuksia. Rinteen poikkisuunnassa on pitkiä kiviaitoja ja lehtipuustoa, koivuja ja pihlajia niiden rinnalla. Alempana notkossa on ojia pientareineen. Peltokuviot ovat ojien ja kiviaitojen rajaamia. Rinteessä on myös yksittäisiä kivikasoja. Teiden varsilla portteina ja pihapiireissä on yksittäisiä komeita maisemapuita mm. varttuneita kuusia, maamerkkeinä. Useille tiloille johtaa koivukujia.

Elinkeinorakenteen muutokset ovat vaikuttaneet alueen ilmeeseen. Alueella on jäljellä jonkinverran savolaisen pihapiirin perinteisiä rakennuksia: päätaloja, hirsiaittoja ja muita talousrakennuksia. Alueen maisemallinen haaste on monissa asumattomissa pihapiireissä, moni asumaton kohde on myös huonokuntoinen.

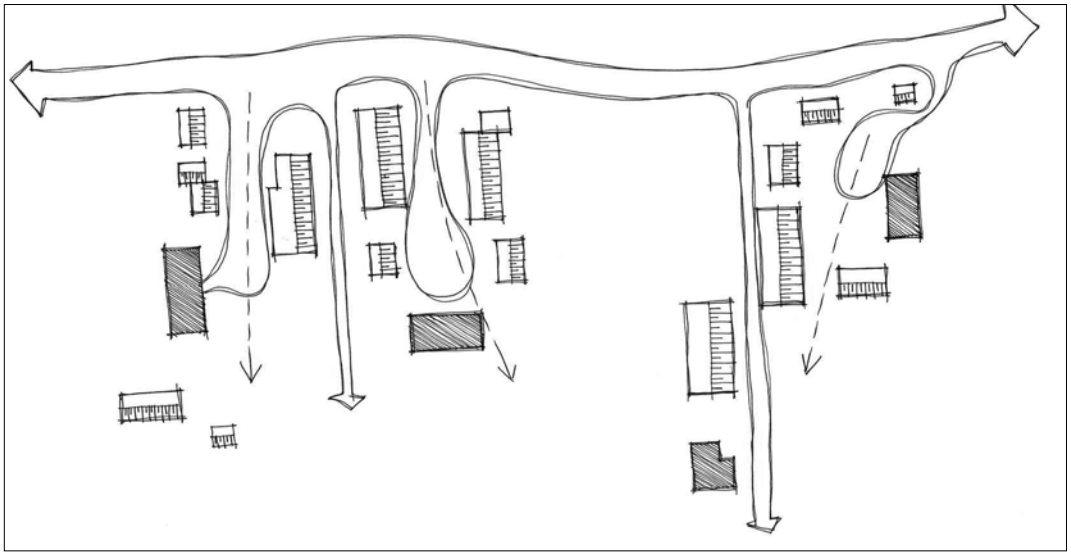

Vuorenmaan mäkiasutukselle ominaista ovat pienet mökit ja nuorehkot navetat sekä aksiaaliset kujat, jotka johtavat keskeiselle kylätielle (Piirros Maria Luostarinen).

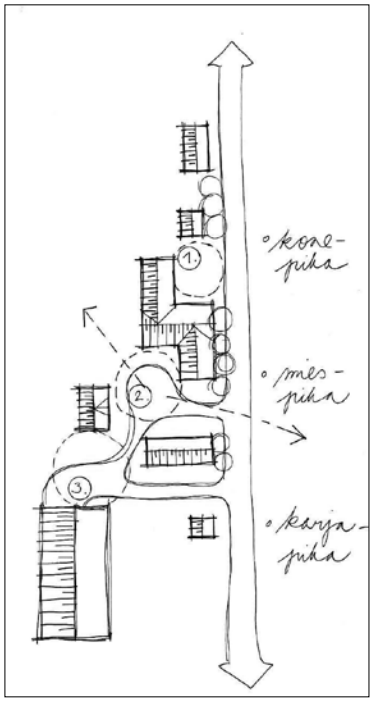

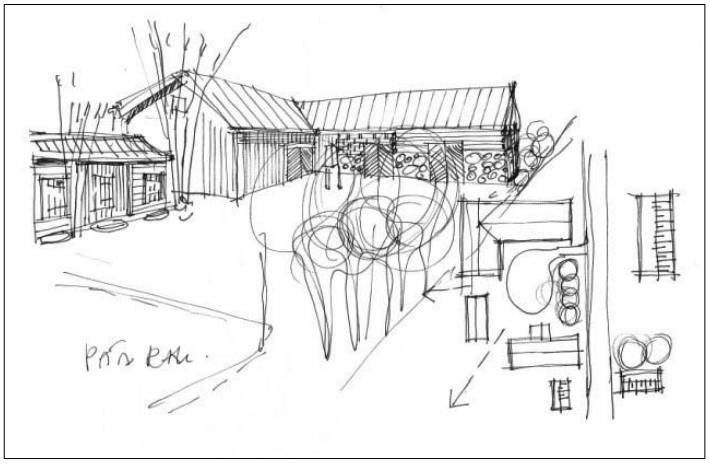

Eteläsavolainen piha on nurkista avoin umpipiha, näin Vuorenmaallakin. Pihoissa on alueellisia eroja sijainnin mukaan:
Mäkialueen *parhailla maisemapaikoilla pihat avautuvat maisemaan. Toiminnalliset pihat ovat peräkkäin ja talousrakennukset enimmäkseen suorakaiteen muotoisia. Pieniä rakennuksia on aseteltu myös poikittain, mutta niin etteivät ne estä näkyvyyttä.*
Mutaselässä *pihat ovat umpinaisia ja niille ominaista ovat polveilevia pihasarjat. Täällä on paljon L-mallisia talousrakennuksia. Uudisrakentamisen harkitulla sijoittelulla, muodoilla ja mittasuhteilla voidaan näitä vakiintuneita ominaispiirteitä ylläpitää (Piirrokset Maria Luostarinen).*

2.2 Luonnon ympäristö

Kallio- ja maaperä

Vuorenmaan alueen kallioperässä esiintyy kiillegneissiä, amfboliittia ja metavulkaniittejä sekä vähän myös kvartsi- ja granodioriittia. Vuorenmaan kylä sijoittuu korkean moreeniselänteen lakialueelle ja sen kaakon - luoteen puoleisille rinnealueille. Mäki on selvästi luode- kaakko suuntainen moreeni drumliini. Alueen korkeimmat mäet ovat drumliinien kalliosydämisiä lakialueita. Osalla korkeimmista mäkiselänteistä on näkyvissä kalliota. Osa kylän asutuksesta sijoittuu pienemmille moreenisille mäenkummuille Vuorijoen läheisyyteen. Vuorenmaan kylän koillispuolella kulkee luode-kaakko -suuntainen harjujakso, jonka maaperä on karkeaa hietaa, hiekkaa ja soraa. Kyläalueen maaperä on pääosin moreenia. Selänteiden välisillä, alavilla alueilla on turvetta ja soistumia.

1 Pimiä & Kokko 2011

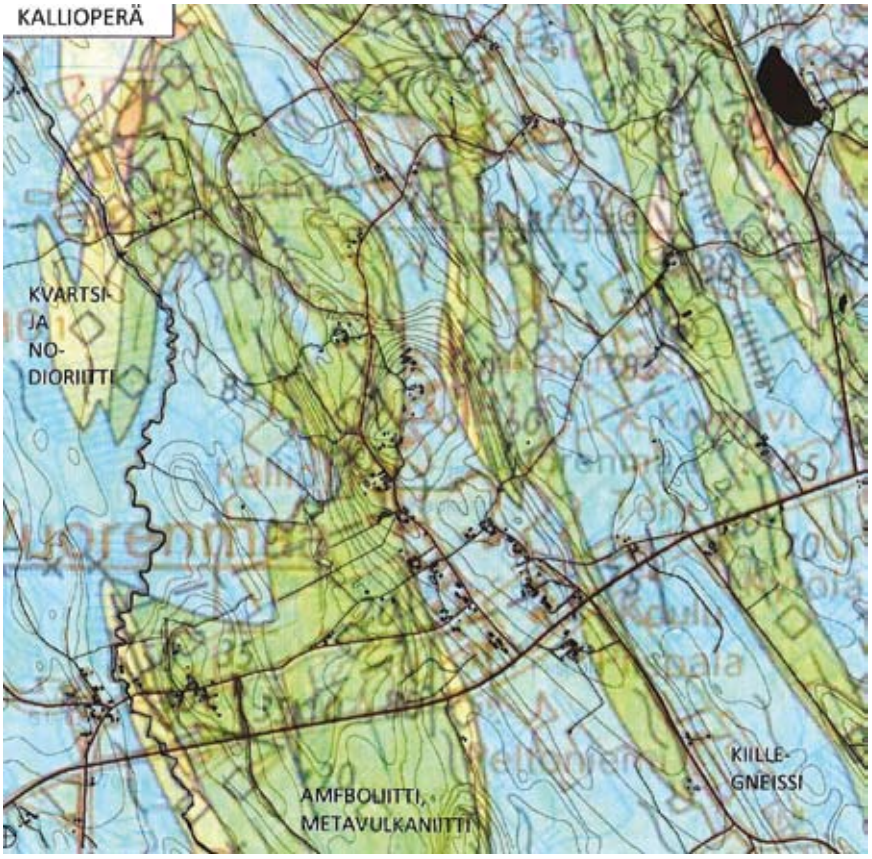

Kartta: Pimiä & Kokko (2011) Pöyry Finland Oy. Nevajärven yleiskaavan kyläalueiden kulttuuriympäristöselvitys, Vuorenmaan kallioperä.

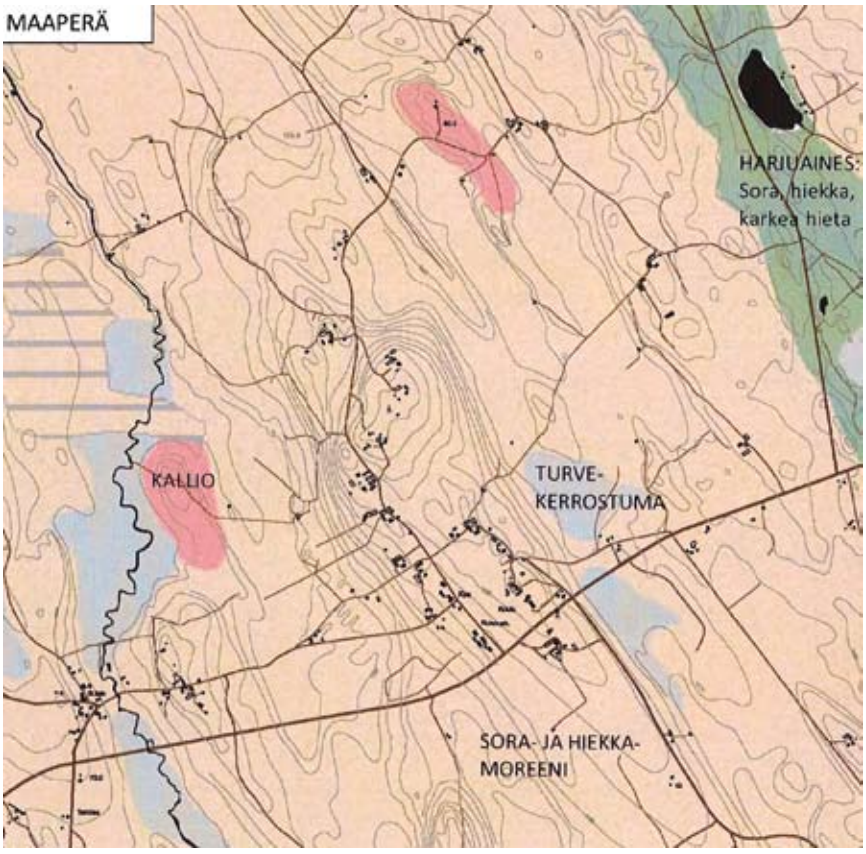

Kartta: Pimiä & Kokko (2011) Pöyry Finland Oy. Nevajärven yleiskaavan kyläalueiden kulttuuriympäristöselvitys, Vuorenmaan maaperä.

Vesistöt

Vuorenmaa kuuluu Savonselän vedenjakaja-alueeseen ja Vuoksen vesistön Hauki- Kallaveden vesistöalueeseen. Alueen vedet laskevat Vuorijokea pitkin luoteeseen, Haukiveden kautta edelleen Saimaaseen ja Vuokseen. Vuorenmaan keskeisin kyläalue sijaitsee Tuhkainmäen selänteellä, joka toimii paikallisena vedenjakajana. Selänne ei ole kuitenkaan laajemman valuma-alueen vedenjakajavyöhykettä vaikka mäki onkin paikallisesti korkea. Vuorenmaan kylä kuuluu Isojoen - Sahinjoen valuma-alueeseen. Valuma-alue ulottuu kaakossa Näärinkiin asti. Vuorenmaan länsipuolella kulkee Vuorijoki, selänteen lounaispuolella on Nevajärvi (+ 117,2 m mpy) ja eteläpuolella Lapikas (+ 113,7 m) ja Mustalampi (+119,2 m) sekä koillispuolella Latvanen (+ 133,7 m mpy), joka sijaitsee Harjakankaan 2-luokan pohjavesialueella[2].

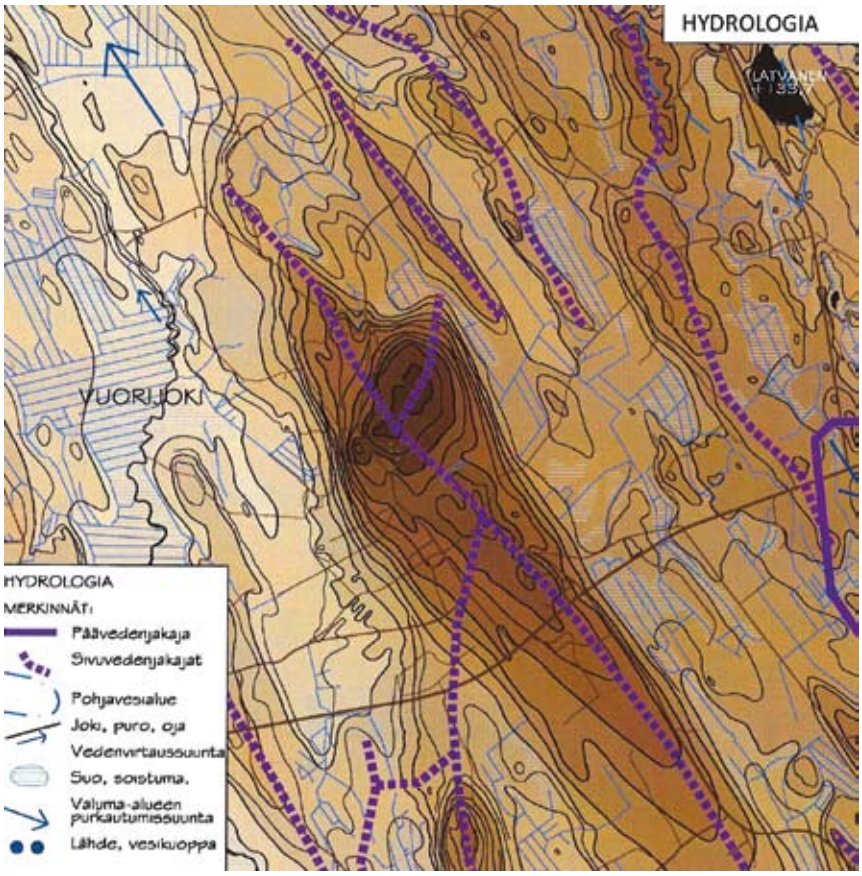

Kartta: Pimiä & Kokko (2011) Pöyry Finland Oy. Nevajärven yleiskaavan kyläalueiden kulttuuriympäristöselvitys, Vuorenmaan hydrologia.

Ilmasto

Juva kuuluu kokonaisuudessaan eteläboreaaliseen ilmastovyöhykkeeseen. Kasvien menestymisvyöhykkeistä suurin osa maakunnasta kuuluu III-vyöhykkeeseen. Hyvin vesistöisen maakunnan ilmastolle järvien vaikutus niin paikallisiin lämpötiloihin kuin sateisiin on huomattava[3].

Kasvillisuus

Savonselän ja Saimaan seudut ovat maaperältään pääosin karuja, mistä johtuen kasvillisuuskin on suhteellisesti köyhempää kuin eteläisemmässä Suomessa. Runsaiden vesistöalueiden ja maaston topografian johdosta paikallisilmastossa on alueellisia eroja, mikä on osaltaan vaikuttanut alueen kasvillisuuden luonteeseen. Niukkaravinteisen kallioperän takia alueen metsät ovat pääosin karuja. Kuivahkon kankaan puolukkatyyppi ja tuoreen kankaan mustikkatyyppi ovat vallitsevia. Etelä-Savon

2 Pimiä & Kokko 2011

3 Kersalo, Juha & Pentti Pirinen 2009.

alueella pitkään harjoitetun kaskeamisen jäljet ovat näkyvissä. Metsät ovat kaskeamisen päätyttyä palautumassa ennalleen ja kuusi valtaa alaa sekä luontaisesti että istutettuna.

Topografia ja geomorfologia

Vuorenmaan maisemassa näkyy selkeästi maaston suuntautuneisuus luoteesta kaakkoon mannerjäätikön kulkusuunnan mukaisesti. Se näkyy kaikissa suurmaiseman muodoissa: selänteissä, harjuissa ja pitkulaisten järvien muodoissa. Suuntautuneisuus johtuu kallioperän murtumalinjoista ja mannerjään vaikutuksesta. Moreeniselänteet ovat pääosin moreenikumpuja ja pitkänomaisia kapeita selänteitä, drumliineja, joiden suuntaus on myös muovautunut mannerjäätikön liikkeen mukaisesti.

Alueen suhteelliset korkeuserot ovat suuret ja Vuorenmaan alueella maaston paikallinen korkeusvaihtelu on melko suurta, Vuorijoen ja selänteen lakialueen (182 m mpy) välinen korkeusero on yli 60 metriä, kun Granön luokittelun mukaan 50-200m korkeusvaihtelu luokitellaan vuorimaaksi. Tyypillisesti drumliiniselänteiden jyrkimmät rinteet ovat selänteen länsi- ja koillispuolella ja maasto laskee loivana rinteenä kaakkoon päin. Maiseman suuntautuneisuus luoteesta kaakkoon on selkeästi havaittavissa kylän maisemassa mm. selänteen muodoissa. Kylän maisemalle ovat tyypillisiä pitkät, selänteen suuntaiset peltoalueet sekä selänteeltä alas kaakkoon laskevat rinnepellot. Pääosa alueesta on ollut jääkauden jälkeisen ylimmän rannan yläpuolella eli ne ovat veden koskemattomia, supra-akvaattisia alueita. Alueen asutus on perinteisesti sijoittunut moreenimäkien huuhtoutumattomiin yläosiin ja etelän puoleisille, lämpimille rinnealueille[4] .

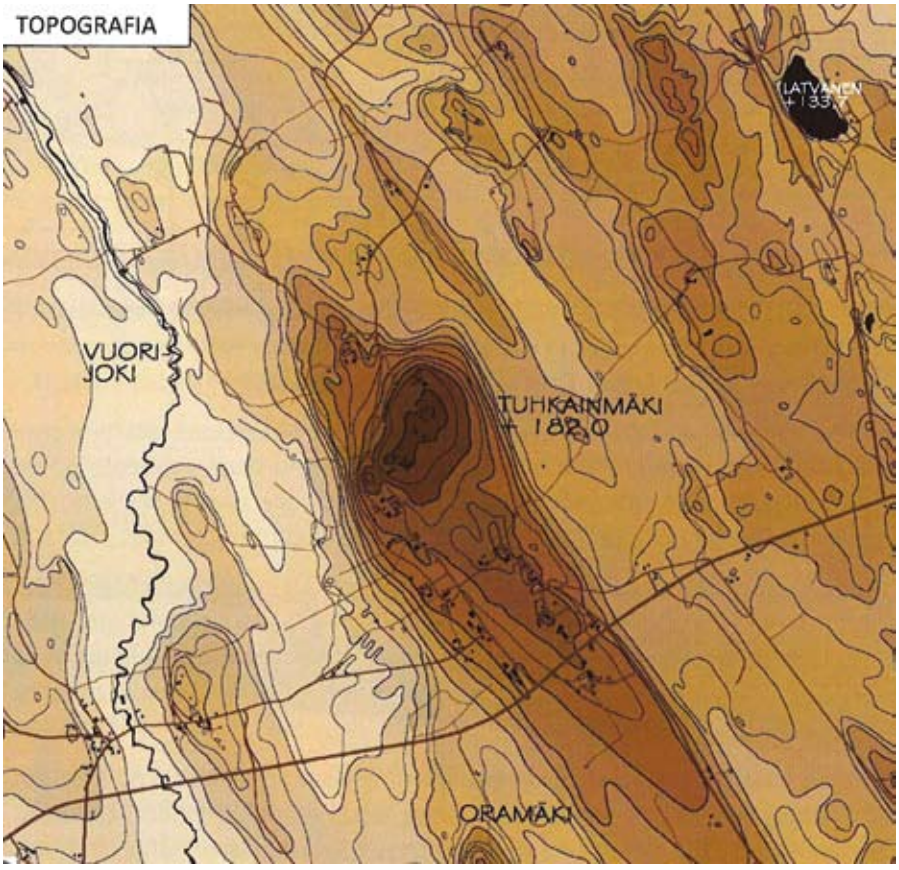

Kartta: Pimiä & Kokko (2011) Pöyry Finland Oy. Nevajärven yleiskaavan kyläalueiden kulttuuriympäristöselvitys. Vuorenmaan topografia.

4 Pimiä & Kokko 2011

2.2.1 Luonnon erityiskohteet

Valtakunnallisesti merkittävä Vuorenmaan drumliini sijoittuu Pieksämäen drumliinikentän keskiosaan. Suurehkon muodostuman koko on 3800 x 800 metriä ja korkeus länsirinteessä jopa 56 metriä. Pääosin kalliosta muodostunut proksimaaliosa on jyrkkärinteinen ja sen laki jakautuu loiviin, pyöreäpiirteisiin selänteisiin. Proksimaaliosan kolmiomainen kärki on kohtalaisesti suuntautunut kumpuileva selänne, joka saattaisi olla tulkittavissa ns. pre-crag-muodostumaksi. Sen rakenne on kuitenkin epäselvä ja se voi koostua osittain kalliostakin. Drumliinin proksimaali- ja keskiosan kyljet ovat jyrkät ja korkeat, mutta ne loivenevat ja madaltuvat nopeasti distaalisuuntaan. Itäkylki rajautuu selkeämmin kuin länsikylki. Distaalipää on hieman vaihettuva ja etenkin länsikyljellä hieman tulkinnanvarainen. Drumliinin laki on melko leveä ja loivapiirteinen, ja sen päällä hahmottuu muutamia osaselänteitä. Muodostuma ei kuitenkaan ole selvästi drumliinikilpityyppinen.

Alue on rakenteeltaan seudulle tyypillinen drumliini, mutta selvästi tavallista suurempi ja jyrkkäpiirteisempi.

Kallio voi muodostaa jopa puolet drumliinista, mutta sitä on paljastuneena vain vähän. Aivan laella moreenin paksuus on neljä metriä. Tieleikkauksissa aines on pinnalta hiekkaista tai hietaista hiekkamoreenia. Päätien kohdalla leikkaus on toistasataa metriä pitkä ja 3-4 metriä syvä. Pintalohkareisuus on vähäinen (alle 1 kpl aarilla), suurin osa lohkareista on raivattu peltojen reunoille aidoiksi. Lohkareet ovat melko pieniä, lähinnä kivifraktiota. Ylin ranta on seudulla noin 120 metrin tasolla, joten drumliini on ilmeisesti kokonaan supra-akvaattinen länsikyljen alimpia osia lukuun ottamatta[5].

5 Mäkinen, Kalevi, Jukka-Pekka Palmu, Jari Teeriaho, Hannu Rönty, Tom Rauhaniemi, Jaana Jarva (2007)

2.3 Kulttuuriympäristö

Ihmisten vaikutusaika Etelä-Savossa on ollut vain murto osa siitä ajasta minä luonnonpiirteet ovat kehittyneet. Vanhimpia jälkiä ovat kulkijoiden jättämät esineet ja jäänteet asumisesta. Ihmisen toiminnan jälkiä on Etelä-Savon maisemassa noin 8 000 vuoden ajalta. Pysyvää asutusta alkoi muodostua 800 eKr, mutta varsinaisesti kyliä alkoi muodostua 1400-luvulla peltoviljelyn myötä. Ensimmäiset ihmiset, jotka kivikauden asutuksen hävittyä asuttivat Juvan aluetta, olivat todennäköisesti lappalaisia. Koska heidän käyttämänsä tarve-esineet oli tehty luusta ja puusta, ovat merkit heidän varhaisimmista vaiheistaan hävinneet. Vähitellen vaeltavat lappalaiset väistyivät pohjoiseen. Hämäläiset ovat ilmeisesti ensimmäisinä ulottaneet turkispyyntimatkansa ja eräretkensä Päijänteen ohi tai yli Savoon vesireittejä pitkin. Paikannimissä näkyy myös hämäläisiä peruja[6].

Voimakkaampi eräretkeilijöiden määrä Savoon tuli idästä Karjalan kannakselta ja Laatokan rannoilta. Karjalaisille laajat erämaat merkitsivät ehkä enemmän kuin hämäläisille, sillä asuma-alue oli verraten ahdas ja metsästystä, kalastusta ja myöhemmin kaskeamista harjoitettiin varsinaisen asuma-alueen ulkopuolella laajoissa erämaissa. Savon asutuksen muodostuminen on ollut kiinteässä yhteydessä erätaloutta hallitsevaan turkisten pyyntiin. Karjalainen erä- ja asutusvaltaus on suuntautunut 1000-1200-luvuilla kaakosta Saimaan vesistöalueelle päin. Historiallisen ajan alussa oli karjalaissyntyistä asutusta hajanaisesti myös Juvalla. Pysyvän asutuksen näkyväksi piirteeksi tuli karjalaisuus. Karjalaiset juuret näkyvät myös paikannimistössä.

Erämaiden uudisasuttaminen voimistui erityisesti 1500-luvulla kaskiviljelystekniikan ansiosta, jossa käytettiin havumetsää. Keskiajan lopulla Etelä-Savon asutus ulottui noin Pieksämäki- Heinävesi linjaan asti. Kaskikulttuurin vaikutus näkyy myös asutuksen jakautumisessa. Jatkuvasti uutta maata vaativan kaskitalouden asutus oli haja-asutusta ja liikkuvaa. Kun ensiksi asutuilla paikoilla asutus muodostui liian tiiviiksi tarvittavaan kaskialaan nähden, oli liikaväestön etsittävä uusia koskemattomia kaskimaita. Tällä tavoin asutus levisi Etelä-Savon rintakyliltä ulkopalstoille[7].

Historiallisella ajalla, 1300-luvulta lähtien, on asumisesta ja asukkaiden toiminnasta jäänyt merkkejä maisemaan paljon enemmän kuin esihistoriallisen ajan elämästä ja toiminnasta. Vanhimmat kulttuuripiirteet eivät kuitenkaan näy kokonaisina rakennuksina tai edes rakennusten osina, koska rakentamisen ja asumisen tavat eivät aluksi suosineet pysyviä ja pitkään säilyvä ratkaisuja. Kaskiviljelyn liikkuva asuintapa ja rauhattomat olot ovat suosineet jatkuvaa uudisrakentamista ja monia asuinpaikkojen muuttoja ennen asutuksen vakiintumista[8]. Seudun pysyvämmän asutuksen sijoittumisessa etenkin keskeisiä ovat olleet hyvät liikkumisolosuhteet, keskeiset vesireitit sekä moreeniharjanteet ja harjut. Kylät alkoivat muodostua useimmiten, vesireittien varsille ja niiden solmukohtiin mäkien rinteille löyhiksi ryppäiksi.

2.3.1 Asutuksen, maatalouden ja alueen teollisuuden historiaa

Vuorenmaalla tiedetään olleen pysyvämpää asutusta ainakin 1500-luvulta lähtien. Alueen pellot on raivattu kahdelle luode-kaakko-suuntaiselle moreeniselänteelle, Heikinmäelle ja Tuhkainmäelle sekä niiden väliseen notkoon. Kylätie kulkee maaston muotoja noudattaen rinteiden poikki. Tuhkainmäen yläosassa tie kulkee myös rinteen suuntaisena. Talot ja tilat ovat ryhmittyneet moreeniselänteitä seuraten rinteille viljelysten ääreen ja muodostavat löyhän nauhamaisen kylän.

6 Etelä-Savon maakuntaliitto

7 Juvan historia

8 Etelä-Savon maakuntaliitto

Vuorenmaan rinneasutusta 1950-60 -luvuilla.

Syrjäisen sijainnin ja maaolojen takia kylään ei ole syntynyt suurtaloja. Vuonna 1663 Vuorenmaalla oli maaluetteloiden mukaan kahdeksan taloa, joiden tilukset olivat pirstaloituneet ympäri pitäjää. Tiloja halottiin pienemmiksi ja määrä kasvoi tasaisesti. 1740-luvulla taloluku oli 10 ja 1840-luvulla 16. Mutaselkä asutettiin myöhemmin, 1800- ja 1900-luvun vaihteessa sekä sahan ja myllyn alue vielä myöhemmin 1910-luvulla. Vuonna 1984 Vuorenmaalla oli 76 taloutta, asukkaita 240. Vuonna 2014 autiotaloja on yli kymmenen.

Alueen vanhimpina taloina mainitaan vuoden 1664 maaluettelossa Hirvelä, Häkkilä, Kaukola, Hämälä, Koivula, Tannila, Nykälä, Hännilä ja Piispala. Talot ovat olleet talonpoikaistiloja ja siksi alueella on ollut verrattain vähän torppia, vain kahdella tilalla Piispalassa 9 ja Hirvolassa 3. Työntekijöiden pieniä asuintaloja, mäkitupia on ollut runsaammin, niiden lukumäärä oli 18. Alueella ei ole ollut virkataloja. Piispalassa on asunut säätyläisiä ainakin 1700-luvulla.

Piispalan päärakennus on vuorattu ja pitkänomainen, yhdessä osassa tehty hirsirakennus. Päärakennus on rakennettu vuonna 1813. Pihassa sijaitsee navetta, joka on pikkuhiljaa rakennettu vanhan tallin ympärille sekä osittain kaksikerroksinen aitta, jossa on vilja- ja vaate-aitat. Vanha navetta paloi sodan aikana[9]. Pihaan johtaa koivukuja. Piispalan tilalla on ollut yhdeksän torpparia. Tilan rakennuksiin kuuluu myös aittoja, erilaisia ulkorakennuksia ja tuulimylly.

9 Etelä-Savon maakuntaliitto

Piispala.

Peltoaukealla on ollut neljä tuulimyllyä, joista jäljellä on yksi. Tuulimylly on rakennettu vv. 1863-67. Siinä on jauhettu viljaa viimeksi 1910-luvulla. Koko pitäjässä on tuulimyllyjä ollut yhteensä 25, niistä viidennes sijaitsi Vuorenmaalla. Tuulimyllyjä rakennettiin erityisesti 1800-luvun lopulla. Kaikkien myllyjen yhteisluku oli Vuorenmaalla 8.

Piispalan tuulimylly.

Pesolan päärakennus on 1800-luvulta, sen pihassa on myös kivinavetta ja aittoja samoin kuin Heikinkankaan pihapiirissä. Uusipaikka-tilalla on 1910-luvulla rakennettu päärakennus. Jokelassa, joka on 1900-luvun alusta, on toiminut kyläkauppa ja siinä on asunut kylän räätäli.

Heikinkankaan pihapiiri.

Maanviljelyn lisäksi alueella on harjoitettu paljon muutakin elinkeinotoimintaa mm. uittoa, tiilien sekä kalkin polttoa, nahan parkitsemista ja tervankeittoa. 1800-1900 -luvun vaihteessa poltettiin Vuorenmaassa kalkkia Mäenpään tilan mailla, missä on vieläkin kalkkiuunin rauniot. Kalkkia käytettiin mm. Juvan kirkon seinien muurauksissa. Vuorenmaassa on ollut myös kaksi nahkatehdasta. Vuorijoessa on uitettu tukkeja. Heikinkankaan ja Hirvolan välille tehtiin 1850-luvulla maantie. Kylällä toimi pitkään myös kauppa ja pankki.

Vuorenmaan vesihöyryllä toimiva saha ja mylly rakennettiin vuosina 1914-1915, jo vuotta myöhemmin se oli toiminnassa. Rakennuttaja Pentti Östern luopui sahasta vuonna 1920. Omistajat vaihtuivat vielä pariin otteeseen, kunnes johtoon tuli vuonna 1928 haukivuorelainen maanviljelijä ja kunnallisneuvos P.V. Nieminen. Niemisellä oli näkemystä ja varallisuutta kehittää toimintaa pulavuosina ja laitos olikin iskukunnossa jälleenrakennuskauden kynnyksellä. Elettiin korkeasuhdanteen aikoja. Käänne tapahtui, kun 1960-luvun massarakentaminen edellytti suurtuotantolaitoksia ja rakennusmateriaali vaihtui puusta betoniin. Sahaustoiminta loppui 1960-luvulla. Sahan rakennuksia on vielä jäljellä ja nykyisin muussa käytössä. Sahan alueesta muodostui myllyn takia pankin ja kaupan keskus. Osuuskauppa Suur-Savon ja Osuusliike Savon Seudun lisäksi alueella toimi muutamia yksityisiä myymälöitä sekä Juvan Osuuskassa yli 40 vuotta[10].

1940-luku toi tuulahduksia maailmalta. Kauppaketjujen rantautuessa kylään ikkunat suurenevat, saumarima vaihtui Suomi vuorilautaan, punainen väritys valkoiseen ja rappauksiin sommiteltiin kansallisromanttisia mäntykuvioita. Tämän yllättävän voimakkaan sykäyksen jälkeen alkoi hidas alasajo.

10 Vuorenmaa, Karkeamaa ja Nevaintaus: kotiseutumme perinnetietoutta sanoin ja kuvin

Saha on vaikuttanut lähialueen rakennusten ulkoasuun jo toiminnan alkuvaiheessa 1910-luvulla. Ylipäätään puutavaran laatu on ollut hyvää ja työn toteutus huolellista ja sahatuotteet ovat antaneet rakennuksille ominaispiirteitä. Esim. saumariman huomattavan pieni koko (kapeus) luo julkisivuihin siroutta. Saha toi myös uudistuksia alueelle, sähkö, puru-rankorakenne sekä betonivalutekniikat otettiin käyttöön muuhun maahan verrattuna varhain.

Sahan alueella toimi myös pankki.
Tyypillistä alueen julkisivuille on yhtenäinen vuoraus vailla jakolistoja tai laudoituksen suunnanmuutoksia. Tämä piirre tuskin liittynee sahaan, mutta se on ollut kirvesmiesten alueellinen käytäntö. Vastaavia alueellisia pieniä yhtäläisyyksiä ovat pilarittomat kevyet katokset ja ikkunan vuorilaudoitus, jota ei esiinny muualla Etelä-Savon alueella.

Myös värimaailmassa on paikallisuutta. Asuinrakennusten päätykolmioita on korostettu valkoisella sahan ja lähialueen taloissa. Muita värejä alueella ovat perinteinen okrankeltainen, raikas vihreä ja persikkaan taittuva beige.

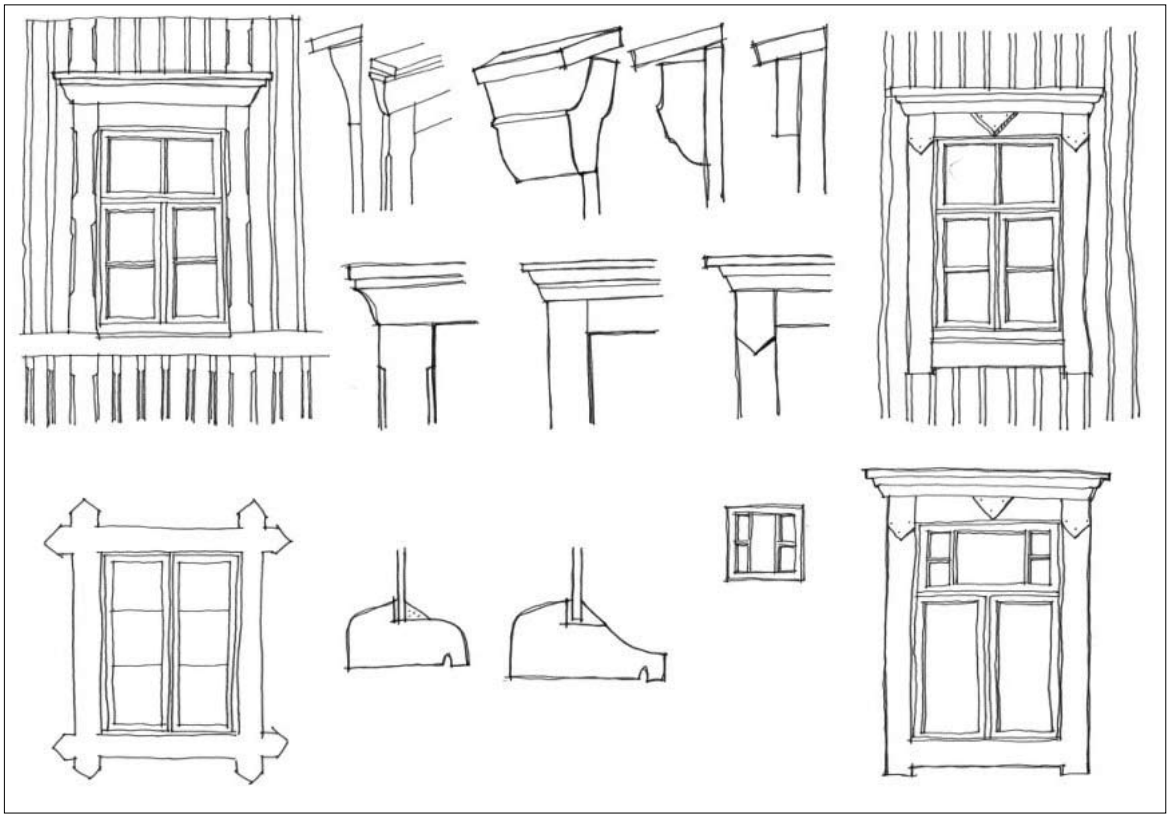

Piirros Maria Luostarinen

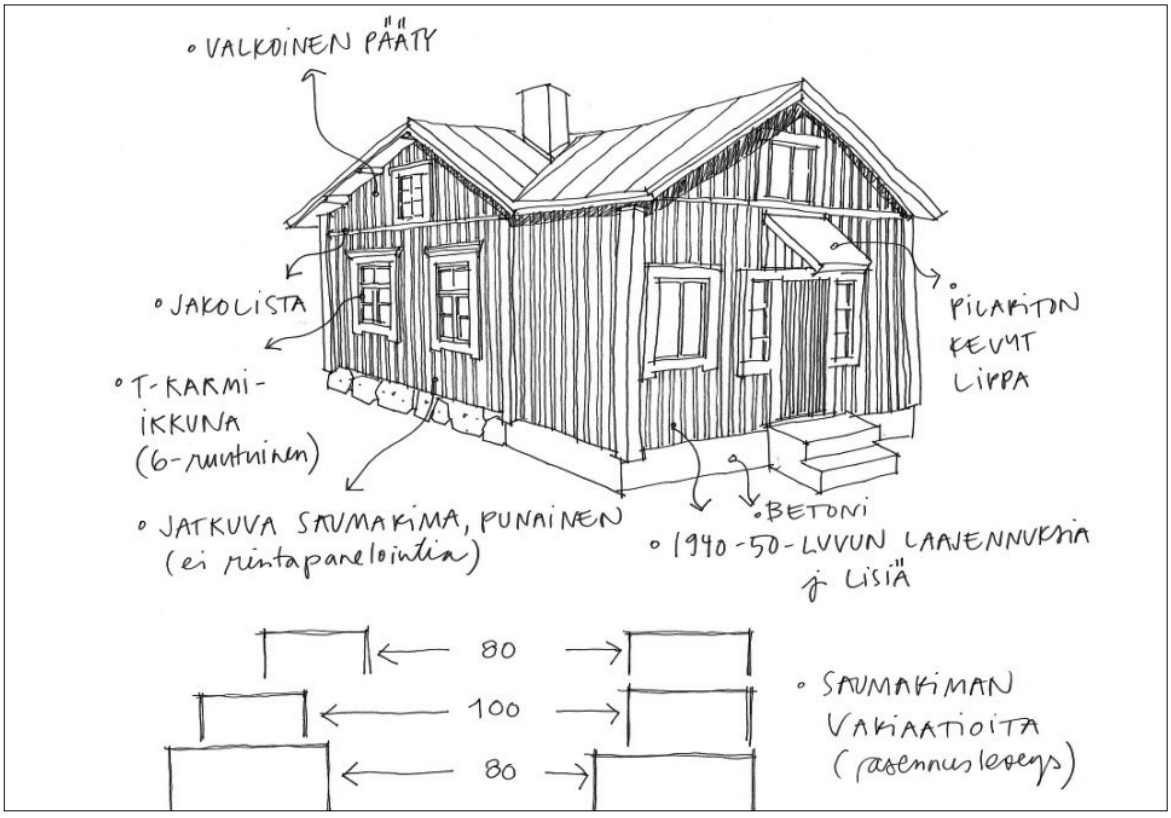

Piirros Maria Luostarinen

2.3.2 Muinaisjäännökset

Museoviraston muinaisjäännösrekisterissä on yksi Vuorenmaan kohde, historiallisen ajan kiinteä muinaisjäänne Vuorenmaan kalkinpolttouunit, luonnonkivistä rakennetut kalkinpolttouunit, jotka ovat osaksi metsittyneet. Kohde on halkaisijaltaan 4 m, se kapenee ylöspäin, maarajassa on kuusi tuliaukkoa ja se on päältä avoin. Uunin rakensivat Mäenpään tilan 1800-1900 -lukujen vaihteessa omistaneet veljekset ja alkoivat polttaa kalkkia tilan mailla olleista kalkkikivijärkäleistä. Uunin vieressä oli tiivislattiainen kalkkilato, jonne kalkki kärrättiin. Lähellä oli myös paja[11].

Kalkinpolttouunit ovat sijainneet Mäenpään tilan läheisyydessä.

2.3.3 Inventoidut perinnebiotoopit

Kallion laidunalue on inventoitu valtakunnallisesti arvokkaana perinnebiotooppina. Alue on edustava metsälaitumen, niitty- ja ketolaikkujen muodostama erikoinen ja maisemallisesti arvokas laidunkokonaisuus. Alarinne on aikoinaan ollut kaskiviljelyssä, niillä on useita kivikasoja. Jyrkkään rinteeseen ja sen alaosaan muodostuneiden ketokuvioiden väliin on entiselle kaskialueelle kehittynyt tiheä eteläreunastaan harvapuustoisempi harmaaleppävaltainen metsälaidun. Rinteen ylimmissä osissa erottuu tiheä lehtomainen kuusivaltainen tuore kangas. Metsän länsireunassa on jonkin verran niittykasvillisuutta kuten heinäratamoa, ahopukinjuurta ja nurmikohokkia. Rinteen kivisessä alaosassa on ketokasvillisuuden leimaamia laajoja ja lajirikkaita pienruohoisia ketolaikkuja, joiden lajistoon kuuluvat mm. heinäratamo, huopakeltano, ketonoidanlukko, jäkki, kissankäpälä ja ketoneilikka. Kallion laidunalue ei ole ollut viime vuosina laidunkäytössä.

11 nba.fi > kulttuuriympäristö rekisteriportaali, Juva

3 Suunnittelumenetelmät ja -aineisto

Suunnittelun aloittamisesta sovittiin yhdessä kyläläisten kanssa syksyllä 2013. Ensimmäisen maastokäynnin yhteydessä alueen kaikkiin postilaatikoihin jaettiin tiedote suunnittelusta sekä suunnittelijoiden yhteystiedot. Juvanlehti on seurannut suunnitteluprojektia sen alusta asti sekä säännöllisesti kirjoittanut artikkeleita suunnittelun edistymisestä. Keväällä 2014 järjestettiin suunnitelmaluonnoksen esittely- ja keskustelutilaisuus sekä rakennusinfo. Tilaisuudessa valittiin myös kohde maisematalkoiden järjestämiseksi suunnittelualueella kesäkuussa 2014. Toukokuussa 2014 toteutettiin laidunpäivän alueen koululaisten kanssa. Maisemahoitotalkoissa raivattiin tienvartta kylän keskeisellä näkymäalueella. Maastoaineistoa kerättiin lokakuusta 2013 kesäkuun 2014 loppuun saakka. Suunnittelu on viljelijöille, maanomistajille ja yhdistyksille vapaaehtoista ja ilmaista.

Suunnittelun tausta-aineisto muodostuu olemassa olevista suunnitelmista, kaava-aineistoista, maisemaa ja luontoa koskevista selvityksistä ja inventoinneista sekä julkaisuista, voimassa olevista erityistukisopimuksista, muinaisjäännösrekisteristä, kirjallisuudesta sekä maastotöiden yhteydessä kerätystä valokuva-aineistoista sekä yksittäisten maanomistajien ja asukkaiden antamista tiedoista. Etenkin Vuorenmaan kyläkaavoitusta varten on laadittu erinomaisia maisemaselvityksiä (Pimiä & Kokko, Pöyry Finland Oy 2011), mitä on hyödynnetty tausta-aineistona.

4 Vuorenmaan maiseman haasteet ja mahdollisuudet

Vuorenmaan ainutlaatuinen maisema ja ympäristö on hieman huonosti tunnettu helmi. Maisemasuunnittelun painopistealueet sijoittuvat keskeiselle Vuorenmaan peltoalueille sekä vanhan sahan seudulle.

1) Suunnittelussa mahdollisuutena sekä myös maisemallisena uhkana voidaan pitää alueen autioitusta. Seudulla on jo nyt poikkeuksellisen paljon autioita tai vain pienenosan vuotta käytössä olevia kiinteistöjä. Osin autioituminen on tapahtunut jo jonkin aikaa sitten, osa on autioitunut aivan viime vuosina. Pitempään käyttämättömät kiinteistöt ovat nopeasti muuttumassa huonokuntoisiksi ja niiden asumattomuus erottuu jo maisemassa.

Monet kohteista sijaitsevat maisemallisesti keskeisillä alueilla. Lyhyemmän aikaa tyhjillään olevat kiinteistöt olisivat vielä kunnostettavissa ja muodostavat myös kylän toiminnalle suuren mahdollisuuden, alueella olisi tilaa uudisasukkaille.

2) Alueen maiseman keskiön ja suuren maisemallisen arvon muodostaa laaja avoin peltomaisena suurine korkeuseroineen ja peltolohkoja halkovine pensas- ja kivivietteineen. Osa keskeisistä pelloista, alueen länsiosassa on viimevuosina metsitetty ja maisema on niiltä osin sulkeutumassa. Alueen maankäytön ohjauksessa, kyläkaavoituksen yhteydessä yhtenäisten peltoalueiden maisemallinen merkitys on otettu huomioon ja peltojen avoimena säilymistä pidetään tärkeänä.

Kaavoituksessa myös uudet rakennuspaikat on valittu täydentämään nykyistä asutusrakennetta, eikä uutta rakentamista suunnitella toimiville pelloille.

5. Maisemanhoitosuositukset

5.1. Luonnon monimuotoisuus

Luonnon monimuotoisuuden ylläpitäminen ja edistäminen viljelymaisemassa liittyy pitkän ajan kuluessa kehittyneiden, peltoympäristöstä ja sen perinteisistä maankäyttötavoista riippuvaisten eliölajien suojeluun. Niiden suosimisella edistetään maaseudun ympäristön kiinnostavuutta ja houkuttavuutta retkeily- ja matkailukohteena. Monipuolinen ympäristö ja sen rikas lajisto rikastaa myös asukkaiden jokapäiväistä elämää.

Luonnon monimuotoisuutta on kolmenlaista; erilaisten elinympäristöjen kirjoa (ne voivat olla toisinaan hyvinkin pienialaisia), eri lajien määrällistä rikkautta sekä kolmantena saman lajin sisäistä geneettistä vaihtelua. Elinympäristöjen säilyttäminen ja oikea hoitaminen on hyvin tärkeää, sillä niillä luodaan edellytykset eri lajien levittäytymiselle alueelta toiselle ja elinympäristöjen valtaamiselle, kuin tulevien sukupolvien geeniperimän parantamiselle.

Toimenpiteitä luonnon monimuotoisuuden säilyttämiseksi ja kohentamiseksi:

- jätä reilut pientareet valtaojille ja perusta ne tarvittaessa heinänsiemenseoksella.
- niitä nurmikasvustot niin, että lintupoikueille jää mahdollisuus väistää konetta.
- älä ruiskuta tai niitä pientareita ja monivuotisia luonnonkasvustoja ”tavan vuoksi”.
- perusta kotipihaan pitkäaikainen niittyprojekti: niitä kerran tai kaksi kesässä tai useamminkin, jos niityllä kasvaa nokkosta, voikukkaa ja koiranputkea ja kerää luoko pois.
- suosi talviaikaista kasvipeitteisyyttä.
- kierrätä viljelykasveja eri lohkoilla.
- säilytä pelloilla ja pellonreunoilla yksittäisiä aiheita ja kohteita, kuten puita ja puuryhmiä, lähteiköitä, kosteikoita, perkaamattomia puroja ja pikku noroja.

5.1.1 Perinnebiotoopit

Laidunnetuilla niityillä, hakamailla ja metsälaitumilla on myös maisemallista merkitystä tilan peltojen rajauksessa ja tilakeskuksen läheisyydessä, mutta myös kylämaisemassa. Laidunnus on vanhojen, puustoisten ja kivikkoisten perinnebiotooppien luontevinta ja parhainta hoitoa.

Piispalan, Rajakankaan, Pieni-Piispalan ja Porttiahon tiloilla on inventoimattomia, edelleen laidunnuksessa olevia hakamaita ja metsälaitumia. Suunnitelman liitekartoissa 1-7 on osoitettu myös muita vanhoja, maisemallisesti keskeisiä vanhoja laidunalueita, mitkä olisi otettavissa vielä pienin toimenpitein laidunnuskäyttöön.

Laidunnus on useimpien luonnon monimuotoisuuskohteiden ja ennen kaikkea perinnebiotooppien luontevinta sekä kustannustehokkainta hoitoa. Sen vaikutus monipuolistuu, jos samaa aluetta voidaan laiduntaa eri laiduneläimillä, koska lampaat, nautakarja ja hevoset syövät eri tavalla ja eri kasvinosia. Laiduntamisen väheneminen luonnonlaitumilla on vaikuttanut eliömaailmaankin: monet lannasta riippuvaiset hyönteiset ovat tulleet harvinaisiksi, koska niiden elinpaikat ovat tulleet harvalukuisiksi ja toisistaan etäällä sijaitseviksi.

Piispalan tilan perinnebiotooppi.

Rajakankaan metsälaidun.

Pieni-Piispalan metsälaidun.

Porttiahon hakamaa.

Perinnebiotooppien laidunnuksessa on tärkeää, ettei alueelle tuoda lisäruokaa eikä eläimillä ole pääsyä viljelynurmille. Alueella pyritään elinympäristön asteittaiseen köyhtymiseen, jolloin perinteiset kasvilajit saavat tilaa. Vähätuottoisilla metsälaitumilla, hakamailla ja kuivilla niityillä voidaan alueen kulumista välttää rotaatiolaidunnuksella, jolloin karjaa pidetään alueella vain lyhyempiä jaksoja kerrallaan tai vain alkukesästä, jolloin kasvu on voimakkainta. Eläinten määrä sopeutetaan laidunnettavan kohteen tyyppiin ja eläinten tuotostavoitteeseen: metsälaitumet ja kuivat niityt mahdollistavat esimerkiksi vain yhden suuren laiduneläimen 1 – 2 ha kohti, kun taas parempituottoisilla rantaniityillä ja muilla tuoreilla niityillä eläimiä olla enemmän.

Niittäminen eroaa laidunnuksesta siinä, että perinteisesti siinä ei valikoida poistettavaa kasvustoa samalla tavalla kuin eläimet tekevät. Tietysti niitonkin yhteydessä voidaan säästää harvinaisia kasvilajeja, antaa tiettyjen lajien siementää tänä vuonna ja niittää taas ensi vuonna jne. Niitossa poistetaan kuitenkin enemmän massaa ja ravinteita alueelta, siksi se on suositeltava hoitotapa.

Niiton ajankohdalla voidaan suosia toisia lajeja ja taannuttaa toisia. Rehevillä, kunnostettavilla niityillä voidaan suorittaa alkukesästä runsaskasvuisia ei-niittylajeja taannuttavia niittoja (voikukka, nokkonen, koiranputki, koiranheinä, ohdakkeet) ja niittää vielä toisen kerran loppukesästä, kun varsinaisten tavoiteltujen niittykasvien siemenet ovat kypsyneet. Myöhempinä vuosina riittää useimmilla kohteilla yksi niittokerta kesässä, kuivilla tyypeillä etenkin. Niitetty luoko viedään aina pois niityltä, mutta mikäli sitä ei voida kuljettaa pois tai syöttää karjalle, voidaan se polttaa jollakin kasvillisuudeltaan vähempiarvoisella kohdalla.

Kulottamalla voidaan poistaa karjalta syömättä jääneet hylkylaikut sekä ei-toivottu kasvillisuus. Kulotus vapauttaa maahan ravinteita, typen ja fosforin suhde muuttuu fosforin eduksi, ja kasveille saadaan tärkeitä kivennäis- ja hivenaineita. Sillä on lievä emäksinen eli kalkitseva vaikutus. Lisäksi sen myötä poistuu pääosa havupuuntaimista alueelta. Kulotuksen ravinteita vapauttavan vaikutuksen takia alueita on syytä hoitaa laiduntaen. Näin tuhkasta keväällä kasvava ravinteinen heinä tulee käyttöön ja alue ravinteikkuus vähenee vähitellen. Kulotus suoritetaan joko varhain keväällä, juuri lumien sulamisen jälkeen tai loppukesästä, jolloin alueen eliölajisto ei enää kärsi toimenpiteestä.

Kulotuksesta on ilmoitettava kunnan paloviranomaiselle. Toimiva ensisammutuskalusto on hoidettava paikalle. Lisäksi polttaminen vaatii riittävän määrän ihmisiä sytyttämiseen, palon ohjaamiseen ja myös sen sammutukseen. Poltettava alue on rajattava hyvin joko luonnostaan kosteisiin painanteisiin, ojiin tai vesistöihin taikka kaivettava maahan pieni oja, jonka lähistöltä kaikki palava aines poistetaan. Muutaman metrin levyinen suoja-alue voidaan myös kastella perusteellisesti (käy puuttomalle tai matalalle pensaikkoiselle paikalle).

Rahoitusmahdollisuus: Maatalouden ympäristötuen erityistuet ovat muuttumassa ympäristökorvaukseksi. Ympäristökorvaus -järjestelmä korvaa aiemman järjestelmän vuodesta 2015 alkaen. Ympäristökorvaukseen kautta voidaan tukea perinnebiotooppien hoitoa sekä maisemallisesti ja luonnon monimuotoisuudelta kannalta tärkeiden kohteiden hoitoa. Ympäristökorvausjärjestelmän ohjeistus valmistunee alkuvuodesta 2015. Lisätietoa järjestelmästä *www.mmm.fi* sekä *www.mavi.fi*.

Laidunpankki on internetissä toimiva palvelusivusto, joka auttaa maisemanhoidosta kiinnostuneita nautojen, lampaiden ja hevosten omistajia sekä laidunmaan omistajia kohtaamaan toisensa. Sivuilta löytyy tietoa maisemalaiduntamisesta ja sen toteuttamisesta käytännössä.

Laidunpankin hakupalveluun voi jättää oman ilmoituksen, jolla voi tarjota maata laidunnettavaksi tai eläimiä maisemanhoitajiksi. Hakupalvelun kautta voi myös etsiä eläimiä ja laidunalueita paikkakunnittain. Laidunpankki löytyy internetistä osoitteesta *www.laidunpankki.fi*.

Esimerkkejä laidunnuksen uudelleen aloittamiseksi ja järjestämiseksi ympäristökorvausta hyödyntäen:

1) Kun kohteen omistajalla on myös omat laiduneläimet

- laaditaan hoitosuunnitelma.
- haetaan ympäristökorvaussopimusta.
- suoritetaan laidunalueen alkukunnostus, mahdollisesti alkuraivaus.
- alue aidataan eläintyypin mukaan.
- järjestetään alueelle eläimille juomavesi ja mahdolliset kivennäiset.
- huolehditaan valvonnasta.
- aloitetaan laidunnus.
- pidetään hoitopäiväkirja.a

2) Kun kohteen omistajalla ei ole laiduneläimiä

- neuvotellaan eläintenomistajien kanssa, eläimiä voi etsiä mm. *www.laidunpankki.fi,* neuvoa voi kysyä myös alueen neuvontaorganisaatioilta ja kunnista.
- kun sopivat laiduntajat on löydetty, sovitaan, vuokraako maanomistaja laiduntajat vai vuokraako eläintenomistaja laidunalueen.

- laaditaan yhteistyösopimus ja vuokrasopimus.
- tuen hakija laatii hoitosuunnitelman.
- haetaan ympäristökorvaussopimusta.
- suoritetaan laidunalueen alkukunnostus, mahdollisesti alkuraivaus.
- alue aidataan eläintyypin mukaan.
- järjestetään alueelle eläimille juomavesi ja mahdolliset kivennäiset.
- huolehditaan valvonnasta.
- aloitetaan laidunnus.
- pidetään hoitopäiväkirjaa.
-

5.1.2. Pellon reunavyöhykkeiden hoito

Puustoinen ja paahteinen pellon reunavyöhyke on sekä maiseman että luonnon monimuotoisuuskohde. Metsälaissa on määritelty metsäluonnon erityisen tärkeät elinympäristöt. Niiden läheisyyteen ulottuvat metsänhoidolliset toimenpiteet tulee tehdä kohteiden ominaispiirteet säilyttäen.

Erityisen tärkeitä elinympäristöjä ovat:

- lähteet, purot ja norot välittömine lähiympäristöineen (vähintään 5-10 m).
- ruoho- ja heinäkorvet sekä saniaiskorvet .
- rehevät lehtolaikut.
- ojittamattomien soiden pienet kangasmetsäsaarekkeet.
- rotkot ja kurut.
- jyrkänteet välittömine alusmetsineen.
- kitu- ja joutomaiden hietikot, kalliot, kivikot, louhikot, vähäpuustoiset suot ja rantaluhdat.

Metsien muutkin arvokkaat elinympäristöt on hyvä säilyttää alkuperäisessä tilassaan. Usein ne muodostavat kokonaisuuden erityisen tärkeän elinympäristön kanssa. Ne voivat olla paikallisen yleisyyden vuoksi vähemmän edustavia tai niiltä voi puuttua jokin erityisen tärkeän kohteen tunnusmerkki, mutta pienialaisina ne kannattaa silti säilyttää. Metsänomistaja päättää metsiensä arvokkaiden elinympäristöjen hoidosta ja käytöstä, niiden säilymisen turvaaminen on hyvää metsänhoitoa.

Peltomaiseman luonnollisen rajan muodostavat yleensä metsänreunat, silloin kun pellot eivät rajoitu järveen. Metsänreunojen käsittely onkin yksi peltoluonnon monimuotoisuuden avainkysymyksiä. Luonnossa reunavyöhykkeet ovat yleensä lajistoltaan rikkaimpia alueita, koska niissä yhdistyy kaksi erilaista elinympäristötyyppiä. Reunavyöhyke on myös muuttuva ympäristö: puut kasvavat, pensaat valtaavat alaa ja jos mitään ei tehdä, leviää metsä aikanaan pellolle. Vanhat karjan laidunmetsät olivat jatkuvasti hoidettuina melko vakaita elinympäristöjä. Tietenkin puut kasvoivat ja paikoin syntyi myrskyjen, karanneen kasken tai puunkaadon takia aukkoja, mutta suuri osa lähimetsistä pysyi entisessä kuosissaan ja avoimemmat kohdat loivat vaihtelua.

Nykyisin karjan laidunnus luo monipuolisia metsänreunoja vain harvoissa kohdissa. Metsänreunojen ilmeen määrääkin pääasiassa metsätalouskäyttö ja metsänhoidollisia toimia ja hakkuita tehtäessä olisi oleellista toimia niin, että metsän reunavyöhyke säilyisi monipuolisena. Tämän voi toteuttaa suojakaistana tai jättämällä muutamia puuryhmiä pellon reunaan ja jättämällä pensaskerroksen sekä matalammat lehtipuut, kuten tuomet, pihlajat ja raidat, kasvamaan. Jättöpuustoa ja lehtipuuntaimia voidaan valikoida aukon kohdalla niin, että muutamassa vuodessa niistä jo kasvaa kesäaikaan peittä-

vä suojapuusto. Reunavyöhyke on metsänhoidollisestikin perusteltu. Se suojaa uudistusalaa paahteelta ja hallalta sekä antaa nuorille taimille suojaa kevätahavalta.

Viljelymaiseman metsänreunoissa huomioon otettavaa:

- pyri säilyttämään hakkuilta keskeisimpien peltoalueiden pellonpuoleinen metsänreuna sekä matalampien puiden ja pensaiden vyöhyke (tuomet, pihlajat, pajut, matalammat pensaat).
- hakatessasi voit myös jättää aukon suojaksi muutamia puuryhmiä suojakaistan asemasta.
- pyri talviaikaisiin töihin ja kerää hakkuutähteet aina pois.
- säilytä erityiskohteet aina alkuperäistilassaan tai mahdollisimman lähellä sitä (purot, lähteiköt, kosteat korvet ja muut erityisen tärkeät elinympäristöt).

Maisemaraivaus ja puuston kaulaaminen

Maisemaraivauksissa raivataan esiin korostetusti erikoiset sekä kaunismuotoiset puuyksilöt ja marjovat lajit, kuten katajat ja pihlajat, isot kivet sekä laidunalueiden rakenteet ja vanhojen rakenteiden jäänteet. Erityisesti tulee välttää kaavamaista, tasavälistä puuston harventamista esimerkiksi: joka toinen puu jätetään / jokaisella oltava vähintään 5 m kasvutilaa. Puustoa ja pensaita säilytetään alueiden reunaosilla alueiden muodon, sijainnin, laajuuden ja rajojen hahmottamiseksi.

Maisemaraivaus: ennen. Piirros Leena Lahdenvesi-Korhonen.

Kuva 32. Maisemaraivaus: jälkeen. Piirros Leena Lahdenvesi-Korhonen.

Yleiskuvaltaan ja etenkin sisäosiltaan alueet voidaan raivata hyvin avoimiksi. Alueiden sisälle muodostetaan raivaten muutaman puun muodostamia ryhmiä. Raivauksissa tulee huomioida, että samalla kun suositaan lehtipuita, jäljelle jäävä puusto olisi mahdollisimman monilajinen ja alueen syys- ja talviväritys mahdollisimman rikas. Hoitoraivaus on toistettava myös säännöllisesti, jotta valoisat aukkoalueet eivät tulevina vuosina nopeasti vesottuisi jälleen umpeen.

Tiheissä vesakoissa, haavikoissa ja lepikoissa, ei kannata raivata koko alaa heti, koska se vapauttaa kasvutilaa juuristosta kasvaville uusille vesoille. Ensivaiheessa voi poistaa tai kaulata 1/3 tai puolet kasvustosta ja seuraavana vuonna loput tai jälleen 1/3. Ainakin voimakkaammat puuyksilöt kannattaa

kaulata ja kaataa loput reiluun tappikantoon. Tappikannosta on helppo katkaista siitä kasvavat uudet vesat. Kaulaaminen tappaa koko puun juuria myöten ravinteiden ja vedenkuljetuksen estyessä, joten kaulatusta puusta ei enää pitäisi syntyä uusia juurivesoja. Työ suoritetaan veistämällä rinnankorkeudelta esim. kuorintaraudalla kuori pois rungon ympäri nilan alta vähintään 30 cm matkalta. Puu on valmis kaadettavaksi, kun kuori alkaa irrota.

Monilajinen reunavyöhyke. Piirros Leena Lahdenvesi-Korhonen.

Rahoitusmahdollisuus pellon reunavyöhykkeiden hoitoon:
Vuorenmaan viljelymaisemassa on lukuisia maisemallisesti ja luonnonmonimuotoisuudelta merkittäviä peltojen reunavyöhykkeitä. Myös suunnitelman liitekarttoihin 1-7 on merkitty useita maisemallisesti keskeisiä ja kasvillisuudelta monipuolisia ja luonnonmonimuotoisuudelta merkittäviä lehtipuuvaltaisia, peltojen reunavyöhykkeitä, joiden hoito soveltuisi ympäristökorvauksesta rahoitettavaksi. Tuki edellyttää säännöllistä hoitoa sekä hoitopäiväkirjan pitämistä hoitotoimenpiteistä.

5.1.3. Pellon metsäsaarekkeet

Puustoinen, monilajinen pellon pieni alle hehtaarin suuruinen metsäsaareke on reunavyöhykkeiden tapaan sekä maiseman että luonnon monimuotoisuuskohde. Hoitoon ja etenkin hoitoraivaukseen soveltuvat samat periaatteet kuin puustoisten reunavyöhykkeiden hoitoon.

Rahoitusmahdollisuus pellon metsäsaarekkeiden hoitoon: Vuorenmaan viljelymaisemassa on joitakin pieniä metsäsaarekkeita joiden hoidossa voidaan hyödyntää ympäristökorvaustukea. Ympäristökorvausjärjestelmä v. 2015 alkaen (aiemmin maatalouden ympäristötuen erityistuki). Tuki edellyttää säännöllistä hoitoa sekä hoitopäiväkirjan pitämistä hoitotoimenpiteistä.

5.1.4. Puukujat

Puukujanteet tarjoavat elinympäristöjä ja suojapaikkoja lukuisille eliölajeille. Kujanne myös muuttaa avoimen alueen pienilmastoa haihduttaen vettä, suojaten auringon paahteelta ja pienentäen tuulen ja tuiskun vaikutuksia.

Toimenpidesuositus: Koivu kärsii liikenteen häiriöstä ja kujannepuuna se ei ole erityisen pitkäikäinen. Koivukujan puita joudutaan uudistamaan aika-ajoin. Kujanteen pientareet ovat usein varsin otollinen kasvualusta ketokasveille ja pientareiden niitto sekä niitetyn luokon poiskeruu edesauttavat monimuotoisen ketokasvillisuuden menestymisessä.

Rahoitusmahdollisuus: Ympäristökorvausjärjestelmä v. 2015 alkaen (aiemmin maatalouden ympäristötuen erityistuki). Tuki edellyttää säännöllistä hoitoa sekä hoitopäiväkirjan pitämistä hoitotoimenpiteistä.

Koivukujan uudistaminen

Onnistunein koivukuja syntyy, kun kujan puut uudistetaan kaikki yhtä aikaa. Vanhat puut kaadetaan aikaisin keväällä, kannot pilkotaan ja poistetaan. Vanhat kujat ovat usein liian ahtaita nykyliikennettä ajatellen, siksi uudet puut on syytä istuttaa hieman etäämmälle tien keskilinjasta. Istutuksia ei kuitenkaan pidä sijoittaa ojan pohjalle.

Puu on hyvä myös istuttaa hieman eri kohtaan, kuin missä aikaisempi on sijainnut ja istutustiheyttä on usein syytä entisestä harventaa. Sopiva puiden istutustiheys on koivulla yleensä viidestä kymmeneen metriä. Kevät on paras aika istuttaa koivuja, tosin astiataimia voidaan istuttaa koko sulan maan ajan. Taimia käsiteltäessä huolehditaan siitä, että puiden juuret ja juuripaakku eivät kuivu missään vaiheessa. Maa paakun ympärillä tiivistetään ja kasvualusta kastellaan hyvin. Koivut tuetaan kahdella tukiseipäällä rungon vastakkaisilta puolilta istutuksen yhteydessä. Tukiseipäät laitetaan syvälle istutuskuopan alapuoliseen pohjamaahan samalla varoen, etteivät ne pääse hankaamaan puun runkoa ja oksia. Puun runko sidotaan vähintään kahdesta kohdasta muovinauhalla tai sidontamuovilla. Siteen on oltava tiukka, että se tukee puuta. Liian kireä sidonta kuristaa runkoa ja häiritsee kasvua. Tukiseipäät poistetaan parin vuoden kuluttua, kun puu on juurtunut paikalleen. Istutuksia tulee kastella alussa runsaasti. Kujannepuiden hoidoksi riittää vioittuneiden, kuivien ja sairaitten oksien säännöllinen poisto.

5.1.5. Kuusiaidan uudistaminen

Alueella on joitakin kuusiaitoja, joita ei enää leikkaustoimin palauteta tuuheiksi. Uuden kuusiaidan perustaminen aloitetaan kaatamalla vanhat aitapuut ja pilkkomalla kannot ja kuljettamalla ne pois. Taimiryhmälle kaivetaan yhtenäinen alue, ei erillisiä kuoppia kullekin taimelle. Havupensaat suosivat hapanta maata (pH 5-5.5). Kova pohjamaan pinta rikotaan ennen istutusmullan lisäämistä. Jos pohjamaa on kuivahkoa kivennäismaata, sekoitetaan siihen kolmannes turvemultaa ja kolmannes savimultaa. Istutusmullaksi sopii myös pelkkä puutarhamulta.

Kuusiaitataimia (esim. metsäkuusi ja serbiankuusi) on tarjolla erityyppiä. Astiataimia voidaan istuttaa melkein koko kesän ajan, tosin toukokuuta ja elokuuta pidetään parhaimpina istutusaikoina. Paakkutaimia käytetään vain kevät ja syksy istutuksissa. Taimien istutusväli on noin 35 cm eli 3 kpl metrille, mutta mitä isompi taimi, sitä suurempi on myös istutusväli. Taimet istutetaan muutaman sentin taimen kasvatussyvyyttä, taimistosyvyyttä syvempään. Taimistosyvyys näkyy rungon kuoressa vaalean ja tumman kohdan rajana.

Aitataimia ei yleensä leikata istutuksen yhteydessä, mutta kuivat tai vioittuneet oksat voi poistaa. Juuripaakut on syytä kastella huolellisesti ennen istutusta. Istutettavasta taimirivistä saa suoran pingottamalla tulevan aidan kohdalle narun, jonka viereen taimet istutetaan. Juurten on tultava luonnolliseen asentoon ja multa tiivistetään taimien juurille. Juuren niskaa ei saa kuitenkaan vahingoittaa. Istutuksen jälkeen kasvualusta kastellaan perusteellisesti ja kastelua jatketaan kerran viikossa, kunnes taimet ovat juurtuneet ja alkaneet kasvaa kunnolla. Lannoitusta ei tarvita istutuskesänä, mutta myöhemmin voi lannoittaa varovasti keväisin kasvun alettua.

Kuusiaidan alle ei kylvetä ruohoa, vaan alusta katetaan, pidetään mulloksella tai siihen istutetaan peitekasveja. Isojen taimien hoitoleikkaukset voi aloittaa vuoden kuluttua istutuksesta. Ensimmäisen kerran leikataan oksat hyvin läheltä runkoa. Pian oksien uinuvat silmut alkavat kasvaa ja aita tuuheutuu yleensä jo kesän puoliväliin mennessä. Joka vuosi aidan sivustoille jätetään uutta kasvua vain pari senttiä. Oksia ei saa kuitenkaan leikata vanhaan vuosikasvuun saakka, koska vanhasta oksasta ei puhkea uusia silmuja. Latvoja ei leikata ennen kuin on saavutettu haluttu lopullinen korkeus. Tästä eteenpäin aitaa leikataan vuosittain sekä päältä että sivuilta. Sopiva leikkuuajankohta on syksyllä kasvun päätyttyä tai vielä suositellummin keväällä maalis-huhtikuussa, ennen kasvukauden alkua. Oksat eivät saa olla kuitenkaan leikattaessa jäässä. Kilpalatvan voi poistaa kesälläkin ja kuivat oksat saa poistaa milloin vain.

Hyvänmuotoinen kuusiaita on ylöspäin kapeneva ja teräväkärkinen. Leveä kuusiaita kerää runsaasti lunta, jolloin aidan muoto ei pysy ja oksat murtuvat helposti. Lisäksi leveän aidan sisäosien neulaset varisevat valon puutteessa. Aidan korkeuden tulee pääsääntöisesti seurata maastonmuotoja. Jos tontilla on aidan kohdalla vain vähän epätasaisuutta, leikataan aita yläosastaan suoraksi. Hyvän näkösuojan antaa 150-200 cm korkea aita. Yli 200 cm korkean aidan leikkaaminen on jo hankalaa.

5.1.6. Tienleikkaukset ja tienvarsien hoito

Tienleikkaukset ovat otollisia pusikoitumiselle. Alueilla on kuitenkin luonnostaan usein hyvä siemenpankki. Kun vesottuminen pidetään voimallisesti kurissa, paahteisten rinteiden siemenpankki pääsee tuottamaan erinomaista niittykasvillisuutta ja myös alueen maisemallinen arvo ja merkitys kohenee. Paahteisilla rinteillä viihtyvät monet kuivankin kedon tyyppilajit. Niittykasvien siemenet voivat säilyä siemenpankissa vuosikymmeniä, kun otolliset kasvuolosuhteet tulevat vallitseviksi ja alueiden ravinteikkuus vähenee, kasvillisuus pääsee esiin.

Toimenpidesuositus: Alue raivataan ja raivaustähteet kerätään aluksi vuosittain pois. Kun niittykasvillisuus voimistuu, raivaustarve vähenee, mutta alue on kuitenkin loppukesästä kukinnan jälkeen syytä niittää. Muutaman päivän päästä niitosta niittoluoko haravoidaan ja kerätään pois.

5.1.7. Muut metsäkohteet

Metsälain erityisen tärkeiden elinympäristöjen sekä muiden arvokkaiden elinympäristöjen, kuten puustoisten perinnebiotooppien, säilyttämiseen voi hakea myös kestävän metsätalouden rahoituslain (Kemera) mukaista ympäristötukea. Ensisijaisia kohteita ovat rehevät lehto- ja korpikohteet sekä pienvesien lähiympäristöt. Puustoisille perinnebiotoopeille voi hakea ympäristötukea niiden liittyessä muihin metsälakikohteisiin sekä tilanteissa, joissa perinnebiotoopille ei ole mahdollista hakea ympäris-

tökorvausta. Metsälain mukaan erityisen tärkeiden elinympäristöjen ominaispiirteet tulee säilyttää. Ympäristötuella voidaan korvata metsänomistajalle metsän biologisen monimuotoisuuden tai erityisen tärkeän elinympäristön säilyttämisestä tai muusta luonnonhoidosta aiheutuvia lisäkustannuksia tai menetyksiä. Metsätalouden rahoituslaki on julkaisun kirjoittamisen aikaan muutoksen edessä ja lain uudistuessa sillä on vaikutuksensa myös ympäristötukeen.

Myös erilaisia metsäluonnon hoitohankkeita voidaan rahoittaa kestävän metsätalouden rahoituslain mukaisella tuella. Erilaisia hankkeita voivat olla esimerkiksi usean tilan alueelle ulottuvat tärkeiden elinympäristöjen hoito- ja kunnostustyöt, talousmetsien maisemanhoidon kannalta merkittävät metsän kunnostustyöt, metsäojitusalueiden laskeutusaltaiden tyhjentäminen tai metsäojituksista aiheutuneiden vesistöhaittojen estäminen tai korjaaminen (esimerkiksi perustamalla kosteikon), metsäojitusalueen ennallistaminen luonnonarvoltaan tärkeällä alueella sekä muut edellä mainittuja vastaavat metsäluonnonhoitoa, metsien monikäyttöä, maisema-, kulttuuri- ja virkistysarvoja korostavat alueellisesti merkittävät hankkeet. Metsäluonnonhoitohankkeet suunnittelee ja toteuttaa Metsäkeskus.

5.2. Vieraslajit

Vieraslajit ovat alun perin Suomen luontoon kuulumattomia lajeja, jotka ovat levinneet maahamme ihmisen mukana joko tahattomasti tai tarkoituksella. Suomesta on tavattu yli 600 vieraslajia, joista osa esiintyy myös Etelä-Savossa. Vieraslajeilla ei usein ole lainkaan luontaisia kilpailijoita uusilla esiintymisalueilla, joten luontoon levitessään ne pystyvät valtaamaan elinympäristöjä ja syrjäyttämään paikan alkuperäisiä lajeja. Pahimmillaan vieraslajit muuttavat kokonaisten eliöyhteisöjen rakennetta. Vieraslajit voivat tuoda mukanaan tauteja ja aiheuttaa tuhoja mm. maa- ja metsätaloudelle. Jotkut vieraslajit mm. jättiputket, ovat haitallisia myös ihmisen terveydelle.

Jättipalsami.

Suurin osa maahamme levinneistä vieraslajeista on kasveja. Yleisimmät vieraskasvilajit ovat jättiputki, jättipalsami ja komealupiini. Nämä lajit on alun perin tuotu maahamme koristekasveiksi, mutta nykyään ne ovat levinneet myös pihapiirien ulkopuolelle asutuksen läheiseen luontoon.

Vieraslajeja voi kasvattaa rajatuissa istutusryhmissä, mutta niistä on pidettävä huoli, etteivät ne leviä luontoon. Luontoon levinneitä kasveja olisi hyvä pyrkiä poistamaan juurineen. Laajaksi levinneeseen esim. jättipalsami ja komealupiini kasvustoon tehoaa myös useita kertoja kesässä tapahtuva niitto. Vieraslajien jäänteitä ei saa kompostoida vaan ne kuivatetaan ja mahdollisuuksien mukaan poltetaan.

Suomalaiseen luontoon kuulumattomia, helposti villiintyviä lajeja:

- etelänruttojuuri *Petasites hybridus*
- idänkannukka *Cornus alba*
- isopiisku *Solidago gigantea*
- isosorsimo *Glyceria maxima*
- isotuomipihlaja A*melanchier spicata*
- japaninruttojuuri *Petasites japonicus ssp.giganteus*
- japanintatar *Fallobia japonica*
- jättipalsami *Impatiens glandulifera*
- jättitatar *Fallobia sachalinensis*
- kanadanpiisku S*olidago canadensis*
- kaukasianjättiputki *Heracleum mantegazzianum*
- keltamajanvankaali *Lysichiton americanus*
- kiiltotuhkapensas *Cotoneaster lucidus*
- komealupiini *Lupinus polyphyllus*
- korkeapiisku S*olidago altissima*
- kurtturuusu *Rosa rugosa*
- pajuasteri *Aster x salignus*
- persianjättiputki *Heracleum persicum*
- pilvikirsikka *Prunus pensylvanica*
- punakarhunköynnös (elämänlanka) *Calystegia sepium ssp. spectabilis*
- punalehtiruusu *Rosa glauca*
- rehuvuohenherne *Galega orientalis*
- rohtoraunioyrtti *Symphytum officinale*
- ruotsinraunioyrtti *Symphytum x upilandicum*
- terttuselja *Sambucus racemosa*
- vuorivaahtera *Acer pseudoplatanus*

Toimenpidesuositus: Vieraslajeja esiintyy myös Vuorenmaan maisema-alueilla, etenkin tienpientareilla. Vieraslajiongelmaan on hyvä tarttua ajoissa. Erityisen ongelmallinen on **komealupiini**. Lupiini valtaa nopeasti alaa niittykasveiltamme ja samalla myös muuttaa kasvupaikan kasvuominaisuuksia.

Komealupiini.

Lupiini leviää nopeasti ja tehokkaasti siemenistä, joita yksi kasvi voi tuottaa jopa sata kappaletta. Lupiini hävittäminen on erittäin hankalaa, sillä maaperän siemenvarastosta nousee uusia lupiineja useiden vuosien ajan. Lupiinin hävittäminen vaatii pitkäjänteisyyttä, torjuntatyö vie vuosia. Kotipuutarhassa lupiinin **kukinnot kannattaa leikata pois heti kukkimisen jälkeen**, ennen siementen kypsymistä. Näin menetellen lupiini ei pääse leviämään puutarhan ulkopuolelle.

Laajoja lupiinikasvustoja voi pitää kurissa niittämällä. Niittojäte tulee korjata pois maaperän liiallisen rehevöitymisen välttämiseksi. Pelkästään niittämällä kasvi ei häviä, mutta ainakin sen leviäminen hidastuu ja jopa estyy. Silloin kun lupiineja on vähän, kannattaa ne **kaivaa yksitellen juurineen ylös maasta**[12].

5.3. Pihojen viheralueet

Puutarhakulttuuri on Suomessa nuorta. Asuinrakennusten läheiset pihamaat pysyivät pitkään hyvin avoimina ja kasvillisuus muodostui pääosin luonnonnurmesta ja hyötykasveista. Puutarhaistutukset levisivät vähitellen etenkin pappiloiden ja kartanoiden kautta taloihin 1900-luvun alussa. Aluksi istutettiin koristeeksi luonnonvaraisia puita, etenkin kuusia ja koivuja, mutta myös jaloja lehtipuita ja pihtoja. Eläinten kulun rajoittamiseksi pihaa alettiin rajata myös aidoilla. Kylvönurmet yleistyivät 1900-luvun alkuvuosikymmeninä yhtä aikaa koristekasvien käytön yleistyessä. Sotien jälkeen pihoille kotiutuivat nopeasti monet uudet tuontilajit ja puutarhan rakenteet ja kalusteet, samalla kun pihoja alettiin yleisemmin myös suunnitella.

Eri alueilla tarvitaan erilaisia kasveja
Kasvillisuus valitaan sen mukaan, mikä on kunkin paikan tarve ja tarkoitus: rajaistutus, tilanjako, maanpeite tai rinne. Ensiksi valitaan ne kasvit, joilla rakennetaan 'seinät', ja lopuksi valitaan ne kasvit, joilla koristellaan. On tärkeää, että valitaan paikan luonteeseen ja ympäristöön sopivia lajeja ja pidetään huoli, ettei koriste- ja vieraslajeja päästetä leviämään ympäröivään luontoon.

Istutusalueista tulee helppohoitoisia, kun istutukset erotetaan selvästi mm. nurmikosta, käytetään suodatinkangasta ja vain puhdasta kasvualustaa, ei koskaan peltomultaa ja alueet katetaan katteella tai maanpeitekasveilla. Rehevät, riittävän tiheät kasvustot varjostavat maanpintaa ja estävät rikkakasvien itämistä. Tiheät istutukset suojaavat myös aina vihantia kasveja kevätauringolta. Rikkakasvien siemeniä leviää aina istutusalueille ympäristöstä, joten niitä pitää yleensä ainakin vähän kitkeä.

Perinneperennoja vanhoihin pihoihin
Perinneperennoiksi kutsutaan monivuotisia kukkakasveja, joita on viljelty Suomessa useiden vuosikymmenien ajan. Maatiais- eli perinneperennat ovat kestäviä, vaivattomia ja viihtyvät monenlaisissa pihoissa ja puutarhoissa. Ne ovat alkujaan joko luonnonlajeja tai vain vähän jalostettuja lajikkeita. Kestävät perinneperennat menestyvät paikallaan pitkiäkin aikoja ilman säännöllisiä jakamisia tai uudelleen istutuksia. Ne eivät tarvitse lannoitteita eikä niitä yleensä vaivaa taudit ja tuholaiset.

Niityillä voi korvata nurmikkoa
Säännöllistä leikkausta vaativaa nurmikkoa voi osin korvata kerran tai kahdesti kesässä niitettävillä luonnon monimuotoisuuden ja maiseman kannalta arvokkailla niityillä. Niityn kulutuksen kesto ei ole kuitenkaan samaa luokkaa kuin nurmikoilla. Niittykasvillisuus kestää satunnaista rasitusta.

12 MMM 2011

Niitty perustetaan yleensä aikaisin keväällä tai syksyllä syys-lokakuussa. Kylvettävä alue muokataan muutamien neliöiden suuruisissa laikuissa ja poistetaan laikuilta havaittavat rikkakasvit. Alle hehtaarin suuruisen niityn perustaminen onnistuu parhaiten huolellisena käsityönä.

Siemenet ovat pieniä, joten niiden sekoittaminen esim. hienoon hiekkaan helpottaa kylvöä. Siemenet kylvetään pintaan, sillä useat siemenet vaativat valoa itääkseen. Siemenmateriaalina käytetään valmiita kotimaista alkuperää olevia siemenseoksia.

Siemenet itävät hitaasti ja keväällä kylvettyjen lajien pienet taimet kehittyvät kesän kuluessa. Niityn kehittäminen vaatii kärsivällisyyttä, sillä jotkut lajit saattavat odottaa lepotilassa suotuisia itämisolosuhteita jopa vuosia. Jos vielä 3-4 vuotta kylvöstä niitty ei ole kehittynyt toivotusti monilajiseksi, voidaan suorittaa laikuittain täydennyskylvöjä.

Niitty niitetään kerran tai kahdesti vuodessa kasvuston ränsistyttyä ja luoko kerätään pois muutama päivä niiton jälkeen. Yleensä niitto suoritetaan loppukesällä, mutta niitto on kuitenkin hyvä suorittaa ennen ei-toivottavien lajien kukintaa. Jos niittojäte kerätään heti pois, osa siemenistä ei ehdi varista, vaan kulkeutuu luokon mukana pois niityltä. Sopiva niittokorkeus on 5-10 cm eikä mielellään sitä korkeampi, eikä matalampi.

Rehevät alueet ja etenkin laikut, joille niittysiementä ei kylvetty vaan joille niityn lajien toivotaan vähitellen leviävän, kannattaa niittää useita kertoja kesässä (2-3 kertaa) ja aina kerätä niittojäte pois. Ei toivottavien lajien, kuten maitohorsman ja vuohenputken hävittämistä voidaan tehostaa muutaman vuoden ajan useita kertoja kesässä, tehtävällä niitolla. Niittäminen ei tehoa voikukkaan. Yksittäiset voikukat voi poistaa juurineen voikukkaraudalla, mutta suurempiin kasvustoihin tarvitaan joko kasvinsuojeluaineita tai alueen uudistamista.

Vanhaa nurmikkoa voi myös muuttaa niityksi, mutta muokkaaminen vaatii kärsivällisyyttä. Mitä karumpi nurmikko on, sitä helpommin niityksi muuttaminen onnistuu. Ensimmäisenä toimenpiteenä lopetetaan nurmikon lannoitus ja pintamaahan lisätään hiekkaa. Nurmikonleikkausvälejä pidennetään ja samalla tehostetaan leikkaustähteen poiskeruuta. Nurmikkoa voidaan poistaa myös laikkuina ja lisätä laikkuihin hiekka-turveseosta ja kylvää niihin niittykasvien siemeniä. Niittysiemeniä ei pidä kylvää muokkaamattoman nurmikon joukkoon, koska siemenet tuhoutuvat jäädessään nurmikkoheinien sekaan.

5.4. Rakennukset ja rakenteet

Maaseudun rakennusperintö on moni-ilmeinen. Joukossa on kymmeniä erilaisia rakennustyyppejä. Muutamat pihapiirit ovat vielä monin paikoin kerroksellisia niin, että yhdellä tilalla tai talolla on usein monen ikäisiä rakennuksia. Rakennukset ovat materiaaleja, rakenteita ja tiloja sekä siten myös pääomaa. Vaikka rakennuksen käyttö lakkaisi tai käyttötarkoitus muuttuisi, voi sen taloudellinen arvo laskea, mutta ei kokonaan hävitä. Uudella käytöllä on mahdollisuus korottaa arvoa ja samalla hyödyntää olemassa olevia rakenteita. Joskus jo pelkästään rakennuksen olemassaolo luo taloudellista arvoa[13].

Hoito ja kunnossapito sekä oikeaa aikaan tehdyt korjaukset ovat rakennusten säilymisen perusedellytyksiä. Hoitotoimenpiteiden oikealla ajoituksella voidaan vaikuttaa asumiskustannuksiin ja siirtää

13 Kovanen, Luostarinen & Lahdenvesi-Korhonen 2004

korjaustarpeiden kasaantumista. Hoidon laiminlyöminen aiheuttaa sekä taloudellisten että kulttuuristen arvojen menetyksiä. Asuinpihaan kuuluvat myös monet rakenteelliset pienet yksityiskohdat ja kevyet rakenteet kuten kalusteet, aidat ja portit. Ne ovat usein näkyvä ja persoonallinen osa maisemaa. Myös niitä on huollettava ja kunnostettava säännöllisesti, että ne säilyttäisivät arvonsa.

Rakennusten käyttö on niiden parhainta hoitoa. Kun rakennukset autioituvat, ilmaantuvat myös ongelmat. Yleisesti ottaen suunnittelualueen vanha rakennuskanta on huonokuntoista. Siksi näissä ohjeissa keskitytään toimenpiteisiin, joilla voidaan jatkaa jo lähes purkukuntoisen rakennuksen ikää. Kaikki pihojen rakennukset ovat kokonaisuuden kannalta merkityksellisiä ja että korjaamisessa oleellista ovat välttämättömät rakenteelliset korjaustoimenpiteet, ei pintasilaukset. Kauhtuneisuus ei ole pahe.

Käytössä olevia rakennuksia tulisi ehdottomasti korjata niin, että niiden piirteet säilyisivät. Oleellinen tieto on jo rakenteissa itsessään, nykyaikaiset ratkaisut harvoin parantavat aikaan sidottuja rakenteita ja arkkitehtuuria. Etenkin alkuperäisasussa oleviin piharakennuksiin tulisi tällä alueella kiinnittää erityishuomio.

Mäkisessä maisemassa katot nousevat merkitykselliseen asemaan, siksi niiden materiaalilla ja värillä on väliä. Suojauksessa voidaan huoletta turvautua mihin tahansa materiaaliin, joka estää veden pääsyn rakenteisiin. Ensiapuvaiheen jälkeen on syytä kuitenkin valita perinteisiä katemateriaaleja, kuten päre, sementtitiili (erityisesti vanha puhdistettuna tai kunnostettuna) ja kolmiorimahuopa. Alueella on käytössä pinnoittamaton kuumasinkitty matalaprofiilinen pelti. Se on kohtuullisen hyvä vaihtoehto ja parempi kuin muovipinnoitetut tiilijäljitelmäpellit. Väreissä mustalla ja tiilenpunaisella on pitkät perinteet. Vihreä ja ruskea ovat 1970-luvun tulokkaita, mutta nekin ovat jo vakiintuneet maaseudulle. Katoissa kannattaa välttää liian kirkkaita tai synteettisiä värejä.

Rakennuksen ikää voidaan jatkaa helposti niinkin pienillä toimenpiteillä kuin raivaamalla puusto pois rakennuksen seinustoilta, kaivamalla sen helma esiin ja muotoilemalla seinustojen ympärille loivat niskaojat. Väsynyttä runkoa voidaan tukea följäreillä ja suojalaudoituksilla ja kattorakenteita esim. yläjuoksun alle asennettavilla pystypuilla. Kengittäminen on perinteinen tapa huoltaa hirsirunkoa, mutta usein liian työläs arjessa toteuttavaksi. Kts. tarkemmin ohjeet alla olevasta piirroksesta.

Ennallistaminen on hauska tapa palata ajassa taaksepäin, esim. aitoja on ennen saattanut olla nykyistä enemmän. Tällöin kannattaa turvautua vanhaan tietoon ja lähteisiin, kuten valokuviin. Kyläympäristön perinteisten piirteiden säilyttämisessä uudisrakentamisella tulee olemaan entistä suurempi sija. Uuden rakennuksen sijoittelun tulisi tukea kylille ominaista piharakennetta, Mutaselällä umpinaisuutta sekä erillispihojen syntyä ja mäkialueella lineaarisuutta. Suunnitteluun kannattaa satsata, myös detaljitasolla.

5.4.1. Tilat ja talot

MÄKIALUE

Mäellä on yli 500-vuotinen asutushistoria, mutta sitä on vaikea havaita lakialueen rakennetusta ympäristöstä. Koska tilat ovat olleet keskikokoisia ja rakennuskanta vanhaa, on selvää että rakennuskanta on uudistunut ja historian säikeet katkenneet, erityisesti 1950- luvulta lähtien. Toisaalta muutos on vahvistanut ominaispiirteitä, modernin ajan rakennuskanta on konstailematonta, tarkoituksenmukaista ja osin vanhaan perinteeseen pohjautuvaa. Mäkialueen teitä on linjattu usein, vuoren jyrkkyys on siirrättänyt niitä kohti itää. Siirrot eivät ole ohitustietä lukuun ottamatta vaikuttaneet alueen ilmeeseen, mutta ne ovat muuttaneet oleilun, kohtaamisen ja kaupankäynnin paikkoja. Vanhat tielinjat ovat vielä jäljellä.

Pihoille tyypillistä on rakennuskannan moniaikaisuus ja maisemanäkymiä avaava rakennusten sijoittelu. Myös tilojen väleihin ja pihapiireissä syntyy paljon pienipiirteisiä 'raitteja'. Tilat ovat olleet pieniä tai keskisuuria kooltaan. Vanhat maatilan päärakennukset on lähestulkoon kaikilla tiloilla purettu tai uudistettu. Alueella on jäljellä muutamia 1800-1900-luvun vaihteen päärakennus. Heikinkankaan ja Hirvolan päärakennukset ovat ulkoasuiltaan alueen autenttisimpina säilyneitä. Rintamamistalot ovat säilyttäneet alkuperäisasussa melko hyvin. Niitä alueella on neljä.

Päärakennus on ollut yleensä suorakaiteen muotoinen, harjakattoinen, yhdellä tai kahdella kuistilla varustettu hirsirakennus. Asuinrakennuksia, mökkejä alueella on vielä paljon jäljellä. Ne ovat kompakteja muutaman huoneen mökkejä ja pohjamuodoltaan suorakaiteen tai L-mallisia. Kuisti on harja- tai pulpettikattoinen. Julkisivun osissa on samankaltaisuutta saha-alueen rakennusten kanssa. Ikkunat ovat T-karmillisia ja kuusiruutuisia.

Kolmessa pihapiirissä on jäljellä vanhan kivinavetan runko, tosin moneen kertaan laajennettuna ja sitäkin useammassa pihapiirissä jäljellä hyväkuntoiset 1950-luvun navetat. Hirvolan navetassa on kylän jykevimmät lohkareet ja aukon ylityksetkin on tehty tiilestä holvatuilla kaarilla. Pihan kellari on tehty samalla tekniikalla.

Pihojen ulkopuolisia toisarvoisia talousrakennuksia, pihasaunoja, latoja on vielä runsaasti jäljellä. Saunat on usein vuorattu saumarimalaudoituksella, mutta talousrakennuksissa on saumariman ja

tuppilaudan sijaan käytetty jonkin verran mitallistettua raakalautaa puskuun asennettuna. Puutarhat on sijoitettu pihojen etelärinteillä ja pihapuustolle ominaista ovat kuuset yksittäin tai kujanteina. Aitoja ei alueella enää tapaa.

Kalliola ja Etelä-Kallio: Kylän vanhimmilla asuinpaikoilla sijaitsevat talot muodostavat elävän kokonaisuuden, jossa tilarajaa on vaikea hahmottaa. Molemmissa taloissa on 1950 ja -70-luvulla uusitut pää- ja talousrakennukset, joita vallitsee keltainen väri. Rakennusryppään vahvuus on rakennusten aksiaalisessa sijoittelussa ja selkeissä 1950-luvun piharakennuksissa sekä pihojen ulkopuolelle, rinteeseen sijoittuvissa maisemallisesti merkittävissä talousrakennuksissa
.
Talojen takapihat näyttäytyvät tielle, siksi niiden siisteyteen tulisi kiinnittää huomiota. Siistiin yleisilmeeseen vaikuttaa tienvarsirakennusten ulkoverhouksen ja kattojen maalaus. kattojen väri voisi olla yhteneväinen, esim. ruskeaan taittuva musta. Kalliolassa on selkeä tarve kalustosuojalle. Kun uusia rakennuksia aikanaan suunnitellaan, kannattaisi toimintoja yhdistää siten, ettei synny usean pienten rakennusten rypästä.

Kaukolan vanhat tienvarsirakennukset (sauna ja lato) ovat merkityksellisiä autenttisuudessaan. Lato on harvoja mäenlaen tienvarsirakennuksia. Se olisi edukseen, jos se kaivettaisiin esiin, peltiliukuovi korvattaisiin puisella liukuovella, katto uusittaisiin kolmiorimahuopa (esim. levytyksen päälle asennettuna) ja vuorausta paikattaisiin. Maalauksella ei ole kiire. Saunalle riittää pienet ehostustoimet, kuten ikkunoiden kunnostus.

Vanhan kyläntien risteysalueen rakennuksista on vaikea hahmottaa aikasidonnaisuutta. Taloja on uudistettu roimasti, myös väritys on muuttunut alueelle ei tyypilliseksi. Pihoilla on jäljellä muutama alkuperäiskunnossa oleva piharakennus, esim. 1940-luvun saunamökki. Sen ylläpito alkuperäispiirteet säilyttäen olisi tärkeää.

Kunnostusvaiheessa kannattaa harkita vanhan värimaailman palauttamista ja pihapiirien eheyttämiseen tähtääviä toimenpiteitä esim. uudisrakentamisen sijoittamisella. Täällä pihojen muoto on enemmän kylätien suuntainen, ei maisemaan avautuva. Yksittäiset talot ovat turhankin irrallisia elementtejä. Kylän yhteiset jäteastiat olisi hyvä saada katoksen alle.

Rukoushuone sai tontin vuonna 1952. Rakennustyöt aloitettiin seuraavana vuonna, käyttöön se vihittiin vuonna 1954. Toteutus oli paikallisen talkoohengen voimanäyte. Rukoushuoneen on piirtänyt pieksämäkeläinen rakennusmestari E.Haapanen. Rakennuksen alapohjan tuuletukseen ja sisäilman laatuun tulisi kiinnittää huomiota.

Vuorenmaan mäkialueen suositukset:

- vaalitaan jäljellä olevia alkuperäisrakennuksia ja rakennusosia sekä talous- ja tienvarsirakennuksia.
- pidetään takapihat, tienvarret siisteinä.
- täydennetään uudisrakentamisella pihoille tyypillistä muotoa, esim. lineaarisuutta ja keskitetään toiminnot selkeisiin kokonaisuuksiin (ei hajauteta liiaksi rakentamista pieniin, erillisiin yksiköihin).
- kiinnitetään rakentamisessa huomio alueelliseen sopivuuteen, otetaan perinteisestä rakentamisesta mallia (mittakaava, aidot materiaalit, yksityiskohdat, väri) sortumatta uusvanhaan.

SAHAN JA MYLLYN ALUE

Vuorenmaan eteläpuolella, Vuorijoen varrella sijaitseva sahan ja myllyn alue on mielenkiintoinen kokonaisuus. Se on teollisen toiminnan synnyttämä yhdyskunta, jossa mutkaisen hiekkatien varrella sijaitsee lähekkäin toiminnoiltaan hyvin erilaisia rakennuksia, jotka liittyvät asumiseen, tuotantoon ja kaupankäyntiin. Alueella ei ole tuotantomiljöille tyypillistä hierarkista asemakaavasommitelmaa, tämä alue rakentunut rationaalisesti vailla suunnitelmaa.

Alueelta on poistunut oleellisia toimintaan liittyviä rakennuksia ja rakennelmia, kuten saha ja puukuivauksen tapulikenttä. Nyt raittia hallitsevat toimisto-kaupparakennus, sahan varasto ja autotalli sekä entinen Osuuskauppa. Kylää ympäröi jykevät kuusimetsät.

Sahan ja myllyn alue on esimerkki siitä, miten yritteliäisyys ja alueellinen tarve synnyttää nopeasti yhteisön ja miten talouden muutos hävittää sen lähes yhtä nopeasti. Täällä sykli on sata vuotta, kun mäellä se on ollut jo yli 500 vuotta.

Kylässä ovat asuneet työntekijät, työnjohto kuin omistajatkin. Asuinrakennukset ovat olleet pieni- tai keskikokoisia ja ne on sijoitettu liki tien vartta ja talousrakennukset pihan perälle, niin että niistä muodostuu moniulotteinen sommitelma jyrkän mutkan keskiöön. Piharakennukset ovat säilyneet asultaan hyvin alkuperäisasussa. Niiden turvaaminen olisi informatiivisen jatkuvuuden kannalta tärkeää.

Sahan ja myllyn neljännen omistajan P.V. Niemisen 1930-luvulla rakennuttama **asuin-, kauppa- ja konttorirakennus** on säilyttänyt muutoksista huolimatta aikansa klassistiset piirteet. Tämä monitoimitalo on kylän keskeisin rakennus. Viimeaikoina rakennusta on korjattu ja siihen tuotu vieraita elementtejä. Lähtökohtana on talon säilyminen paikallaan ja rakenteellisten vaurioiden korjaaminen. Julkisivun muutokset on hyväksyttävä, koska rakennusosat ovat vielä pitkään käyttökelpoisia, mutta muiden julkisivuun kuulumattomien osien (esim. laajennuksen katolle tehty terassi) karsiminen olisi julkisivulle eduksi. Mikäli talo tulee purku-uhan alaiseksi, tulisi se dokumentoida tarkoin. Pihapusikoiden raivaaminen nostaisi tämän näyttävän rakennuksen paremmin esiin.

Alueen reunaan sijoittuva **1940-luvun asutustila** on säilyttänyt aikansa piirteet huolimatta uudemmista korjauksista. Lähes tiessä kiinni olevaa sauna ylläpidon alla ja se on hyvässä kunnossa. Se on oleellinen tienvarren rakennus. Muuta merkille pantavaa ovat piha-aidat. Aitoja (rima-aitaa) tulisi kylällä suosia enemmän, malli tulisi hakea vanhoista valokuvista.

Osuusliike Savon Seutu asettui kylään vuonna 1924. **Osuusliikkeen talo** edustaa maaseudun myymäläarkkitehtuuria. Sinänsä yksinkertainen rakennus vilisee tyylikkäitä yksityiskohtia ja moderneja uutuuksia. Näitä ovat vaakavuoraus Suomi-vuorella, listaton nurkkarakenne, suuret ikkunapinnat ja raikas valko-mintunvihreä väritys. Talo on kyläraitin keskeisin kohde, sen säilyminen vaikka käyttämättömänäkin tulisi turvata. Kokonaisuuteen kuuluva piharakennus on myös merkityksellinen. Taloon kiinni kasvaneet puut tulisi poistaa, maata poistaa ja muotoilla näyteikkunoiden edustalla, lahonneet nurkat korjata yhä kantavaksi sekä vuorauksen vauriot paikata vanhaa lautatyyppiä käyttäen. Puukorjaukset ovat pienialaisia. Rikkoutuneiden lasien poisto edesauttaisi ettei talo tuntuisi hylätyltä. Piharakennuksen katto on nuupahtanut. Päätyräystästiilien poisto, alusrimojen uusiminen, katon puhdistaminen antaisi rakennukselle paljon lisävuosia.

Työväentalo: Alkujaan kaupaksi rakennettu L-mallinen talo edustaa maalaisjugendia. Myöhemmin työläisten asuntolana ja työväentalona toiminut rakennus on rakennushistoriallisesti mielenkiintoinen. Sen ajallinen kerroksisuus ja rakennusmateriaalien sekalaisuus kertoo silloisesta pula-ajasta ja tarpeesta tilojen muunteluun. Taloja ei ollut varaa tehdä vain yhtä käyttötarkoista varten. Ikkunat ovat talossa poikkeuksellisen kauniit ja seinissä on rakentamisaikaan nähden varhainen rankorakenne.
Talon on romahtamaisillaan, enää ei ole muuta tehtävissä kuin suorittaa perusteellinen dokumentointi. Olisi hyvä, jos romahtava raunio voitaisiin säästää paikallaan mahdollisimman pitkään, koska se on jäänteenä kertovampi kuin tyhjä tontti. Aikanaan tämä on oivallinen uudisrakennuksen paikka. Suunnitteluun kannattaa panostaa, vanhoja rakennusosia kierrättää ja piharakennus säilyttää osana uutta kokonaisuutta.

Teollisuus, saha ja autotalli: Tien mutkassa sijaitsee logistisesti merkittävällä paikalla sahan autotalli. Ensimmäiset Ford-merkkiset kuorma-autot ostettiin sahalle jo 1920-luvulla. Talli on rakenteellinen poikkeus, koska seinissä on liukuvalutekniikalla toteutettu kaksikuorinen betonirakenne. Se on raitin keskeisimpiä rakennuksia, joten sen säilyminen olisi ehdottomasti turvattava. Koska ratkenneen betoniseinän korjaaminen oikeaoppisesti on työlästä, voisi sen haljennutta päätyä vahvistaa injektoinnilla, päätykolmion lomalaudoitusta jatkaa alas ja ikkuna korjata tai laudoittaa se umpeen. Ovisivulla olisi tärkeä säilyttää yhä alkuperäisrakenteesta muistuttava betoniseinä ja vinopaneliovet. Seinien elämistä vähentäisi sadevesien ohjaus siten, että rakennuksen ympärille tehtäisiin loivat niskaojat ja sadevedet ohjattaisiin pois routivasta nurkasta puolipyöreällä, sinkityllä sadevesikourulla. Sahan tuotantorakennuksista on jäljellä vain kohtuukuntoinen varasto. Ja sen takana, maastossa olevat sahakoneet. Tärkeää olisi pusikoiden raivaaminen sahan edustalta, koska ennen sahan ympäristö oli avoin. Sahan takana olevat jäänteet tulee säilyttää nykyisillä paikoillaan.Sahaan oleellisesti liittyvä lautatarha on metsittynyt ja rata niiden väliltä hävinnyt. Jos tarhakenttää ei raivata esiin, olisi tärkeää kirjata ylös kentän ja radan koko, sijainti ja rakenteet, ettei tieto häviä.

Pankki: Osuuspankki joen Vuorenmaan puoleisella rannalla on häkellyttävä rappauspintainen jälleenrakennusajan talo keskellä maalaismaisemaa. Rappaus on tehty puurimojen, naulojen ja rautalangan varaan. Roiskerappauksen paksuus on 1,5 – 2 cm, hiekan raekoko max 3 – 4 mm (ollakseen roiskerappaus hiekkaa on hiekka harvinaisen hienojakoista). Rappauksessa on säilynyt vielä kalkkimaali ja pintaan kuvioitu puu. Ikkunat on uusittu. Talon kunnostaessa kannattaa säilyttää em. jäljellä olevat alkuperäispiirteet ja mikäli voimia on, olisi ikkunoiden ja niiden värityksen ennallistaminen erityisen suotavaa.

Kulmalan talo: Päätalon ja piharakennusten säilyminen nykyasussa olisi tärkeää. Päätalossa on yhä 30-luvun tunnelma ja esim. puuvarasto/navetan kaksivärisyys ei ole haitta. Takaseinän vajonnutta hirsiseinää tulisi nostaa ja tukea följareilla.

Uusipaikka: Pihapiiri, jonka arvo on piharakennuksissa ja päätalon päätykolmioiden vanhoissa rakennusosissa. Yksinkertaisenkin piharakennuksen luoma tilan tuntu (raitti) on vaikuttava, siksi piharakennuksen korjaaminen, pystyssä pitämiseen tulisi satsata. Myös pihan, ulkopuolinen pellon kyljessä sijaitseva saunan katto vaatii pikaista huoltoa.

Heikinkangas ja Uusipaikka muodostavat voimakkaan parivaljakon. Uudenpaikan pihapiirissä silmiinpistävää on siisteys ja ylläpidon määrä, Heikinkankaalla taas alkuperäisyys ja perinteiset materiaalit. Heikinkankaalle suosituksena on alkuperäisyyden vaaliminen ja Uudessa-Paikassa peltolatojen säilyttäminen.

Sahan alueella huomioitavia asioita

- dokumentointi, raittinäkymät ja purku-uhan alaiset rakennukset.
- raivataan rakennuksia esiin säilyttäen kuusia, joka on alueelle ominainen puulaji .
- annetaan aikalisä käyttämättömille rakennuksille, säilytetään purkukuntoiset rakennukset osana kyläkuvaa mahdollisimman pitkään.
- kunnostetaan alkuperäisasuisia piharakennuksia perinteisin menetelmin.
- palautetaan aitoja.

MUTASELKÄ

Mutaselän tien varren asutus poikkeaa yleisilmeeltään ja rakennuskannaltaan mäenlaki asutukseen. Maasto on tasaisempaa, eikä kaukonäkymiä synny. Pihapiirit asettuvat harvakseltaan lineaariseen tienvarsimaisemaan ja ne ovat tyypiltään suljettuja. Hirsirakenteisia tienvarsirakennuksia on runsaasti, ne toimivat hauskalla tavalla tienvarren kauko- ja lähinäkymien kiintopisteitä. Viljellyt pellot ja vankat metsät vuorottelevat reunustaen teitä ja pihoja.

Asutus on täällä mäkialuetta nuorempaa. Talot ovat pääsääntöisesti asuttuja. Alkuperäiset rakennukset ovat säästyneet uusimisilta, alueella on jäljellä enemmän perinteisiä pihapiirin hirsirakennuksia kuin mäkialueella.

Tien varren tiloista nousee esiin erityisesti Pieni-Piispala ja Kuusela. Pieni-Piispalassa uusi kookas tuotantorakennus on sovitettu pihapiirin maisemaan. Myös moni uudempi ja jälleenrakennusajan kohde nousee esiin. Yksittäiskohteina erottuvat pieni torppa Peltolan ja Rauhalan välissä sekä Kuuselan pariaitta. Tienvarsiriihet ovat eteläsavolaisittain poikkeuksellisen muotoisia, kapeita ja korkeita ja vailla lukuisia kylkiäisiä. Tämän alueen ylläpidossa olisi tärkeä satsata tienvarsirakennuksiin ja käyttörakennusten siistiin tai huoliteltuun ulkonäköön.

Kuuselassa rakennukset muodostavat vielä osin romahtaneenakin edustavan kokonaisuuden. L-mallinen, romahtanut navettarakennus on ollut sen uhkein osa ja pikkuruinen vanha hirsiaitta sen sydän. Pihan raivaus ja olemassa olevien rakennusten ylläpito olisi tärkeää. Tienvarsirakennukset voivat vielä hyvin. Aitan tulisi saada ensitilassa uusi katto (kolmiorimahuopa) ja se olisi myös kengitettävä. Navetan voi jättää raunioksi, sen raivaamisella ei ole kiirettä.

Pieni-Piispala tilakeskus on elinvoimainen. Pihassa on kerroksellisuutta, erilaisia pihoja ja jäljellä herkkää autenttisuutta, jota tulisi vaalia vanhimpien rakennusten osalta. Tienvarsinavetan pienehköt julkisivukorjaukset koskevat oviaukkoja ja lahoavaa ulkovuorilaudoitusta.

Rauhalan hevostila elää ja lähes kaikki rakennukset ovat käytössä. Tienäkymän kannalta olisi tärkeää kunnostaa ja siistiä navetan muuria kalkki-sementtilaastilla sekä käyttää talousrakennusten aukotuksessa ovia (puuovet).

Rauhalan ja Peltolan välissä olevassa pihassa on säilynyt hyväkuntoisena pieni asuinrakennus, jonka ympäriltä soisi poistettavan sankka puusto.

Suositukset Mutaselän alueelle:

- tienvarsinäkymiin satsataan, ja niiden varren rakennuksia kunnostetaan. Rungot ja katot pidetään kunnossa, niiden harmaaseen tai auringonporottamaan väritykseen ei kajota. Pyritään välttämään pressutuksia.
- pihapiirien umpinaisuus säilytetään (L-malliset talousrakennukset) ja sijoittelulla muodostetaan erillisiä toimintapihoja (puu-, karja-, konepiha ym.).

Asumattomuus on uhka

Usein asumattomuus ja käytön puuttuminen muodostuvat kiinteistön säilymiselle vakavan uhkan. Ensimmäisiä ongelmia muodostavat hoitamattomat vesikatot ja rakenteisiin kiinni kasvava kasvillisuus. Vanhojen rakennusten mukana emme menetä ainoastaan tietoa vanhoista rakennuksista ja niiden arvoista, usein niihin liittyy vanhoja perinteisesti hoidettuja pihapiirejä perinteisine, maatiaislajeineen.

Jos rakennus on jo purkukuntoinen, olisi suotavaa että se saisi jäädä hiljakseen raunioitumaan (ellei se ole turvallisuustekijä tai selkeä maisemahaitta). Kun rakennus on lopulta purettava, tulisi se dokumentoida huolella piirtäen, mitaten ja valokuvaten. Pelkkä kuvaaminen ei ole aina riittävä toimenpide, koska kuviin ei tallennu dimensiot eikä kolmiulotteisuus.

Jos alue on asumaton, perennatkin saattavat olla rehevyyden kätköissä, mutta usein jo pian hoitotoimien ja valon palatessa pihapiiriin aarteet alkavat paljastua.

Vuorenmaalla on useita aktiivikäytöstä poistuneita kiinteistöjä.

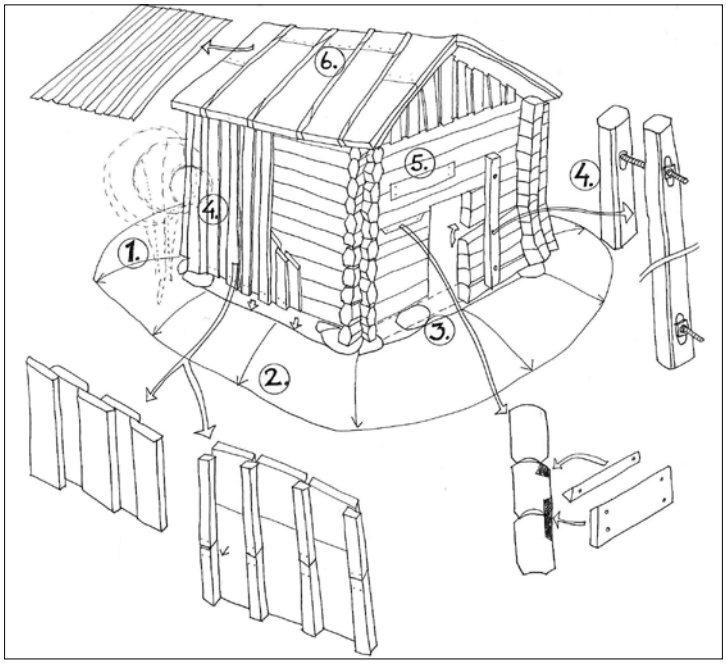

Piirroskaavio ränsistyneen talousrakennuksen pelastamiskeinoista. Numerot viittaavat Ensiaputyöt -tekstiin. Oheinen riihi on Mutaselän varrelta. Siinä on salvoksena harvinaisempi, hieman sulkamainen nurkka (Piirros Maria Luostarinen).

Ensiaputyöt (talousrakennusten minimityöt):

1. Raivaus: poistetaan kosteutta ylläpitävä puusto pois rakennusten seinustoilta
2. Maanmuotoilu rakennuksen ympärillä: maanpinnan madaltaminen ja loivien viettojen, niskaojien kaivu. Muotoiltavan alueen tulisi olla riittävän laaja-alainen, se voi olla jopa 2 – 3 rakennuksen ympärillä. Kts. kuva sivu 45.
3. Alimpien hirsien vaihto tai poisto: jos rahkeet eivät riitä kengittämiseen, voidaan alimpia hirsiä poistaa ja korvata hirsi nurkkakivillä tai kiveyksellä.
4. Rungon tuenta ja oikaisu följarein tai suojalaudoituksin: Kun seinässä on lahoa paljon (ei vain alimmissa hirsissä), voidaan seinä suojata ja tukea laudoituksin. Tällöin kannattaa valita laudoitustyyppi, jota on jo käytetty korjattavassa tai lähialueen rakennuksessa.
5. Rungon paikkaaminen: joskus keskellä seinää olevia pienialaisia lahokohtia paikataan kolmiorimoilla tai laudoilla. Kiinnitys nauloin. Rimat voivat olla luonnonpyöreitä pinnaltaan ja laudat kanttaamattomia, tuppeensahattuja.
6. Vesikaton kunnostus, vuotavan katon suojaaminen, paikkaaminen tai uusiminen: Kuluneen huopakaton ikää voi jatkaa paikkaamalla, usein reiät ovat harjalla ja räystäillä. Huopa kolmiorimoin on yhä hyvä kate talousrakennuksiin. Tavoiteltavaa olisi, että vanha aluspäre jäisi huovan alle. Alusta voidaan tasata päreen päälle asennettavalla 9 – 12 mm havupuuvanerilla tai 18 mm tuulensuojalevyllä, joskus on käytetty jopa 3 mm kovalevyä. Mahdollinen vanha huopa on muistettava poistaa levytyksen alta. Huovan asennus tehdään kuten ennen, ilman harja- ja räystäsvuotaa. Mikäli katto on kovin kuhmurainen ja elävä voidaan alusta koolata suoraksi. Tämä työvaihe tekee katosta paksumman ja raskaamman ja myös kalliimman. Myös kuumasinkitty, matalaprofiilinen pelti on varteenotettava vaihtoehto, sitä käytetäänkin maalla nykyisin paljon.

Esimerkki: Maanmuotoilut kannattaa tehdä reippaasti ja niskaojat riittävän loivina (kuva: Maria Luostarinen).

Kunnostaminen yleensä:

- vaalitaan alkuperäisosia kuten ikkunoita ja toisarvoisia rakennuksia.
- säilytetään rakennusten ominaispiirteet, tieto on jo niissä itsessään. Hyödynnetään vanhoja valokuvia, mikäli rakenteista ei ole enää tietoa olemassa.
- tehdään hyvin se mitä tehdään ja viedään työ loppuun asti.
- suositaan aitoja materiaaleja, ei esim. tuoda alueelle vieraita kattomateriaaleja.
- suositaan muutenkin kylälle ominaisia rakenteellisia yksityiskohtia, vuoraustapaa ja väritystä, jotka ovat esim. ulkovuorilaudoissa saumarima, vaakavuori, väreissä punamulta, valkoinen ja tehosteina keltaokra, vihreä sekä persikkainen beige.
- rakennetaan aitoja ja suositaan puustossa kuusia (alueelle tyypillinen puu).

Esimerkki: vanha ikkuna elvytetään uusimalla pellavaöljykittaukset ja tarvittaessa lahonnut alapuite (kuvat: Maria Luostarinen).

Keittomaalit

Keittomaali on edelleenkin, satoja vuosia yhtäjaksoisen käyttöperinteen kokemuksiin perustuvana, erinomainen ratkaisu höyläämättömän puupinnan sekä ennestään keittomaalilla maalatun pinnan maaliksi. Pinnan pudistukseksi riittää likaisempien kohtien harjaus. Öljytyn pinnan tai öljymaalin päälle keittomaalilla ei kuitenkaan voi käyttää.

Keittomaalien värivalikoima on nykyisin laaja. Tuttujen punaisten sävyjen lisäksi voidaan valmistaa valkoista ja erilaisia harmaita, keltaisia, ruskeita, vihreitä ja jopa sinisiä keittomaaleja. Keittomaali vanhenee tasaisesti ohentumalla, jolloin väri haalistuu. Maali on halpaa. Itse valmistetun maalin litrahinta on noin 70 senttiä ja litralla maalaa noin 5 m² sileää pintaa tai 1-2 m² halkeillutta hirsiseinää.

Punamultamaali

50 litraa vettä
2-3 kg rautasulfaattia eli -vihtrilliä
2-4 kg hienoa vehnä- tai ruisjauhoa
8-10 kg punamultaa
jäteöljyä, traania
sillin suolavettä
2-3 litraa vernissaa eli keitettyä pellavaöljyä
1 kg karkeaa merisuolaa

Keltamultamaali

50 litraa vettä
2 kg sinkkisulfaattia
4 kg hienoa vehnäjauhoa
3-4 litraa vernissaa
12 kg titaanioksidia, valkoiseen maaliin tai
12 kg keltamultaa, keltaiseen maaliin

Maalin keittäminen

Tiilistä tai kivistä ladotaan tulipesä, jonka päälle asetellaan keittoastia. Keittoastiaksi soveltuvat esimerkiksi tynnyri tai muuripata. Keittoastiaan veden joukkoon sekoitetaan vihtrilli. Jauhot sekoitetaan erillisessä astiassa pieneen määrään kylmää vettä ja jauhovelli lisätään höyryävän vihtrilliseoksen joukkoon. Myös tämä erillinen vesimäärä on hyvä huomioida laskettaessa seoksen kokonaisvesimäärää.

Maalia keitetään hiljaisella tulella joitakin tunteja aina välillä huolellisesti sekoittaen. Maalin ei saa antaa palaa pohjaan. Keiton loppuvaiheessa joukkoon lisätään maalin väriaine varovasti, ettei keitos kuohu yli.

Maalin valmistumista voidaan testata sivelemällä keitosta sileälle puupalalle ja kuivattamalla sitä tulen lämmössä. Jos kuivaamisen jälkeen pinnasta ei irtoa enää väriä, maali on valmista. Jos väriä vielä irtoaa, maalin keittämistä on jatkettava.

Vanhojen sementtitiilikattojen kunnostus

Maaseudun rakennuksien kattamiseen käytettiin yleisesti sementtitiiliä erityisesti 1950-luvulla ja 1960-luvun alussa. Silloiset tiilet valmistettiin värjäämättömästä sementtimassasta ja pinta käsiteltiin pigmenttiseoksella. Huoltamalla sementtitiilikattojen käyttöikää voidaan jatkaa monilla vuosilla ja kattoa kannattaa kunnostaa, kun pinnan rapautuminen on vasta muutamia millejä syvä. Kattoa huolletaan poistamalla pintaa kosteana pitävät sammaleet ja jäkälät tehokkaimmin painepesurilla. Ennen pesua katto voidaan harjata irtoroskista ja sammaleista puhtaaksi esimerkiksi katuharjalla ja saumat sekä tiilien päät teräsraapalla. Sammaleiden uudelleenkasvua hillitsee myös katon harjalle asennettu kuparilanka, sadeveteen liukenevien metallien avulla. Puhdistuksen jälkeen tiilet voi käsitellä väriä kirkastavalla kaseiinimaalilla. Sideaineena toimivan maitovalmisteen kaseiini ja sementti muodostavat kevyen suojakalvon tiilien pintaan. Tämä maaliohje on tuotu Suomeen Ranskasta 1900-luvun alussa, joten kyseessä ei ole suomalainen perinnemaali.

Kaseiinimaalinohje:
50 l rasvatonta maitoa tai piimää (hiukan vanhentunutkin käy)
10 kg pigmenttiä (italian- tai faluninpunainen tai näiden sekoitus)
10 kg sementtiä

Maito tai piimä kaadetaan saaviin, johon lisätään sekä pigmentti että sementti lastalla voimakkaasti sekoittaen. Maali sivellään kertasivelynä, melko paksuna kerroksena jäykähköllä luonnonharjas- tai muovipensselillä. Maalauksen jälkeen tulisi olla ainakin yksi sateeton päivä, jotta maalin sideaineet ehtivät reagoida ja suojakalvo syntyä. Maali säilyy viileässä säilytettynä käyttökelpoisena yhden vuorokauden ajan. Maalista saattaa ensimmäisenä talvena tai sadekautena irrota hiukan väripigmenttiä.

Työaika loivalle 100 m² sementtitiilikatolle pesuineen ja maalauksineen on noin yksi viikko kahden henkilön työpanoksella.

Uudisrakentaminen:

- pyritään rakennusten sijoittelulla vahvistamaan kunkin alueen ominaispiirteitä, esim. keskeisellä mäkialueella lineaarinen rakennusten sijoittaminen on tyypillistä, Mutaselässä pihapiirien tiiveys ja tienvarsirakentaminen.
- uudisrakennukset sijoitetaan ensisijaisesti entisille rakennuspaikoille ja siten, että rakennussijoittelun hierarkia säilyy .
- painotetaan paikallisuutta, selkeyttä ja yksinkertaisuutta, karsitaan pihoista turhia elementtejä pois. Esim. rakennuskantaa ei hajauteta liiaksi moniin pieniin yksittäisiin rakennuksiin, vaan toiminnot pyritään keskittämään järkevästi suurempiin kokonaisuuksiin.
- satsataan yksilölliseen suunnitteluun! kun kyse on laajentamisesta ja uudisrakentamisesta. Talopakettien valmismallit eivät vahvista paikan identiteettiä.

- tärkeitä yhteensopivuustekijöitä ovat runkoleveys ja kattokaltevuus.
- käytetään reiluja, rehellisiä ratkaisuja ja materiaaleja, unohdetaan yliviritttäminen. Rakennuksissa on jo olemassa ne elementit, joita vahvistaen ja hyödyntäen syntyy hyvää paikallista rakentamista.
- vältetään uusien värien tuomista alueella, alueella on jo omat värinsä.

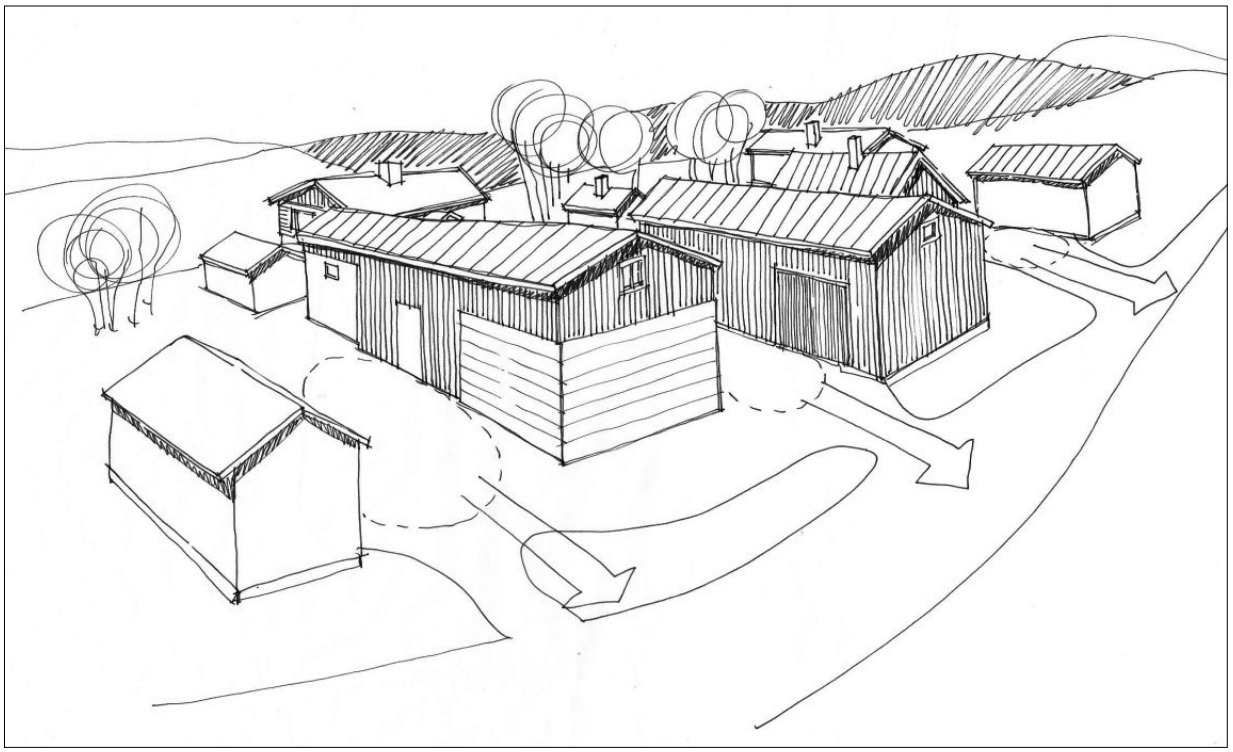

Kallion ja Etelä-Kallion pihapiirien rakennetta. Lisärakentamistarve koskee ajokalustosuojia. Rakennukset ovat tien varressa harja tien suuntaan poikittain, lineaarisesti maisemaan. Tärkeitä ovat rakennusten mittasuhteet, tien varren rakennukset ovat kapearunkoisia ja melko korkeita. Kattokaltevuus on loivempi, kuin viereisessä vanhassa navetassa (piirros: Maria Luostarinen).

Rahoitusmahdollisuus: Avustukset rakennusperinnön hoitoon. Vanhojen kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten entisöintiin ja korjaukseen on haettavissa avustusta. ELY-keskuksen ympäristö ja luonnonvarat -vastuualue myöntää harkinnanvaraisia avustuksia rakennusperinnön hoitoon kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti arvokkaille kohteille sekä niiden välittömän ympäristön säilyttämiseen. Museovirasto jakaa vuosittain entistämisavustuksia valtakunnallisesti merkittävien, kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten restaurointiin ja konservointiin. Museoviraston avustuksia myönnetään ensisijaisesti rakennussuojelulailla suojeltuihin kohteisiin tai kohteisiin, joiden kunnostus edellyttää antikvaarista asiantuntemusta. Lisäksi Suomen Kotiseutuliiton kautta on mahdollista saada tukea seurojentalojen kunnostamiseen. Lisätietoja saa ELY-keskuksesta, museosta sekä Museovirastosta.

5.4.2. Maatalouden vanhat rakennukset

Keskeisesti kylä- ja viljelymaisemassa sijaitsevat maatalouden vanhat rakennukset ovat maiseman rikkaus. Avoimilla peltoalueilla sijaitsevat ladot ovat myös eliöstön turvapaikkoja, joten niillä on oma tärkeä merkityksensä luonnon monimuotoisuudelle.

Maataloustoiminnan loppuessa tai käytön muuten loppuessa tilojen rakennuksien moninaisuus alkaa vähetä, kun myös rakennuksia jää pois hoidosta.

Toimenpidesuositus: Kasvillisuus pidetään vähintään 0,5 m etäisyydellä rakenteista. Katto pidetään kunnossa. Entisen käyttötarkoituksen loppuessa rakennusten uuden käyttötarkoituksen löytäminen on rakennuksen säilymiselle tärkeää.

Rahoitusmahdollisuus: Avustukset rakennusperinnön hoitoon. Vanhojen kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten entisöintiin ja korjaukseen on haettavissa avustusta. ELY-keskuksen ympäristö ja luonnonvarat -vastuualue myöntää harkinnanvaraisia avustuksia rakennusperinnön hoitoon kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti arvokkaille kohteille sekä niiden välittömän ympäristön säilyttämiseen. Museovirasto jakaa vuosittain entistämisavustuksia valtakunnallisesti merkittävien, kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten restaurointiin ja konservointiin. Museoviraston avustuksia myönnetään ensisijaisesti rakennussuojelulailla suojeltuihin kohteisiin tai kohteisiin, joiden kunnostus edellyttää antikvaarista asiantuntemusta. Lisätietoja saa ELY-keskuksesta, museosta sekä Museovirastosta.

5.4.3. Kiviaidat

Pellonreunojen kiviröykkiöt ja ladotut kiviaidat ovat syntyneet sivutuotteena peltoraivioilta kerätyistä kivistä. Viljelyalueiden kivirakennelmat ovat yleensä jo yli 100 vuotiaita ja ovat muinaismuistolailla rauhoitettuja. Muinaisjäännösten hoidon tarkoituksena on tuoda esiin ja korostaa nykymaisemassa näkyviä kulttuurihistoriallisia elementtejä ja turvata niiden säilyminen tulevaisuuteen. Maanomistaja voi usein myös osallistua hoitoon mm. laiduntamalla muinaismuistoalueita. Hyvin hoidetut muinaisjäännökset ovat monipuolisia käyntikohteita, joita voidaan hyödyntää niin virkistyskäytössä, opetuksessa kuin matkailussakin.

Perinteiset aidat sisältävät paljon maatalouden historiaa ja kertovat aikaisempien sukupolvien kovasta työstä, niillä on suuri kulttuurihistoriallinen ja maisemallinen arvo. Ne ovat myös maatalousluonnon monimuotoisuuskohteita, sillä niissä viihtyvät muuten jo harvinaistuneet hyönteis-, jäkälä- ja sammallajit. Kiviaitoja ja korotettujen aitojen jalkoja on vielä paljon, mutta monet ovat jääneet metsään tai muun kasvillisuuden alle.

Toimenpidesuositus: Aitojen säilymiseksi on aidan vierustan vesakkoa ja korkeaa kasvillisuutta hyvä raivata säännöllisesti. Kivirakennelmat tulisi pitää avoimena myös siksi, että niillä asustava moninainen kasvi- ja eläinlajisto hyötyy valosta ja lämmöstä. Kivien välejä voidaan puhdistaa myös roskista, mutta työskennellessä on varottava vahingoittamasta aitaa. Raivaustähteet ja roskat viedään aina pois.

Sortumia voi kunnostaa latomalla sortuneet kivet takaisin aidan muotoon. Jos aitaa ei käytetä enää aitana, eikä ladontatavasta ole varmuutta, sortumat kannattaa jättää nostamatta paikoilleen.

Rahoitusmahdollisuus: Pellon ulkopuoliseen osaan, ympäristökorvausjärjestelmä v. 2015 alkaen (aiemmin maatalouden ympäristötuen erityistuki). Tuki edellyttää säännöllistä hoitoa sekä hoitopäiväkirjan pitämistä hoitotoimenpiteistä.

5.4.4. Puuaidat ja -portit

Vielä 1900-luvun alussa eteläsavolaisen maatilan ympäristöjä kehystivät monet perinteiset aidat. Piha- ja etenkin ryytimaita aidattiin riuku tai risuaidoilla, peltojen laidoilla ja hakamailla kulkivat kivi- ja särentäaidat, samoin myös lehmikujat olivat molemmin puolin aidatut. Pisteaita oli tavallisin aita sekä pelto- että raja-aitana. ”Lyhytjuoksuisen” pisteaidan aidakset olivat samanpituisia ja ulottuivat maasta vinosti aidan selkään asti. Tällainen aita oli kestävä, jos sen seipäät tehtiin aisatuista nuorista kuusista tai katajista. Seipäitten alapäitten hiillostaminen lisäsi niiden ikää. Hoikista kuusista tai halkaistusta haavasta tehdyt aidakset ladottiin latva alaspäin ja sidottiin vitsaksilla eli pannoilla. Vitsoiksi halkaistiin nuoria kuusia pituussuuntaan ja tarvittaessa niitä liotettiin vedessä. Kataja oli myös hyvä vitsasaines, nykyajalla on käytetty vitsaksina myös rautalankaa. Pieniä laitumia aidattiin myös riukuaidoilla.

Kulkutien kohtaan aitaan oli tehtävä veräjä. Vähäkäyttöisille metsä- tai viljelytielle riitti sivuunsiirrettävillä orsilla suljettava hila. Saranoilla kääntyviä portteja rakennettiin lähemmäksi pihapiiriä. Etelä-Savossa rakennettiin myös seka-aitaa, jolloin matalaa tai vanhuuttaan painunutta kiviaitaa korotettiin sen päälle rakennetulla puuaidalla. Pitkäikäiset aidanseipäät pystytettiin kuitenkin jo ennen kivipohjan kokoamista ja kiviaidan laelle tehtiin ns. ”pitkäjuoksuinen” riuku- tai särentäaita, jossa eripituiset aidakset olivat loivassa kulmassa eivätkä ylettyneet maasta aidan selkään asti. Vaikka hyvin tehty aita kesti parikymmentä vuotta, aitojen kunnossapito teetti keväisin paljon työtä. Sen lisäksi aidat verottivat nuorta metsää ja piikkilanka-aidat alkoivat yleistyä 1920-luvuilla.

Lyhytjuoksuisen (jyrkkäkulmaisen) puuaidan eli pisteaidan rakentaminen

Kahden hehtaarin lammaslaitumen ympärille tehtävään lyhytjuoksuiseen aitaan, jonka pituus on reilut 600 metriä, tarvitaan aineita seuraavasti:

- 2-3 metrin pituisia pystyseipäitä noin 800 kappaletta
- samanpituisia tukiseipäitä noin 200-300 kappaletta
- suhteellisen tasamittaisia 3-4 metrin pituisia aidaksia 1 200-2 400 kappaletta
- vitsaksia noin 1 500 kappaletta

Aidat ja portit ovat maakunnalle tyypillisiä maisemaa virkistäviä perinteisiä pienrakenteita. Aitoja on jonkin verran jäljellä, portit ovat pääosin kadonneet. Pienipiirteisessä maisemassa ja pienillä keskustonteilla puiset perinteiset aidat ovat hyvä rajaus ja joskus enemmän tilaa vieviä pensasaitoja parempi vaihtoehto. Puuaitoja ja -portteja toivoisi näkevän maiseman elävöittäjinä useampiakin.

Aidat ovat maiseman ryhdittäjiä.

Toimenpidesuositus: Uusia aitoja rakennettaessa, vanhoja aita ja porttimalleja kannattaa katsella ja etsiä vanhoista valokuvista. Samaa tyylittelyä voi hyödyntää muissakin pienrakenteissa mm. postilaatikkotelineissä ja jäteastia-aitauksissa.

5.4.5. Bussikatokset

Maiseman pienet, uudemmat, rakenteet ja rakennelmat tarjoavat mahdollisuuden hyödyntää alueen rakennusperintöä ja tyylejä.

Toimenpidesuositus: Vuorenmaan bussikatoksissa mukana voisi olla kaksivärisyys (joko valkoinen/punamulta tai valkoinen/keltamulta, miksei myös puna/keltamulta), modernia, mutta yksinkertaista, onnistuneeseen rakenteeseen ei tarvita suurta kikkailua.

5.4.6. Opasteet

Opasteilla ohjataan tielläliikkuja pyrkimäänsä kohteeseen. Hyvin opastettu kulku antaa mielikuvan, että tulija on odotettu ja tervetullut. Kulkua voidaan ohjata myös erilaisilla visuaalisilla keinoilla, esimerkiksi Etelä-Savoon tyypilliset puukujat ja -vietteet sekä kivimuurit ja aidat sekä portit ohjaavat tulijan juhlavasti perille. Pitkinä pimeinä aikoina saapujan kulkua on hyvä ohjata myös harkitulla valaistuksella.

Vuorenmaalle saapumista edeltää ja maisema-alueen sisällä aukeaa useita kauniita luonnonporttiaiheita.

Risteysalueet, niiden siisteys, houkuttelevuus ja opasteet ovat aina hyvin keskeisiä ja tärkeitä ja luovat kylästä, tilasta ja paikasta aina ensivaikutelman kulkijalle.

Liikenteen ohjausta määrittävät tieliikennelaki ja asetus. Asetuksessa on määritelty kaikki virallisissa liikennemerkeissä sallitut tunnukset, eikä liikenteen ohjaamiseen saa käyttää muita kuin tieliikenneasetuksessa määriteltyjä tunnuksia.

Pidä huoli, että:

- tilan osoitenumero näkyy tien varressa.
- tilatien viralliset opasteet ovat kunnossa.
- kujapuut ovat hyväkuntoisia ja kuja on riittävän tilava, kujan kautta kulkevaa liikennettä ajatellen.
- tulotien rakenteet, aidat ja portit ovat hyväkuntoisia.

Mainonta

Tienvarsimainoksella tarkoitetaan tien varteen sijoitettua mainosta, ilmoitusta, julistetta tai muuta sellaista laitetta tai rakennelmaa, jonka kuva- tai tekstimuotoinen informaatio on tarkoitettu tienkäyttäjien nähtäväksi (ei virallinen liikennemerkki). Tienvarsimainoksiin tarvitaan aina lupa. Taajamien ulkopuolella tienvarsimainoksia tarkastellaan ympäristön, liikenneturvallisuuden ja tien kunnossapidon kannalta. Mainosten sijoittamista asemakaava-alueiden ulkopuolisille alueille sääntelee luonnonsuojelulaki. Poikkeuksen siitä myöntää Etelä-Savon ELY -keskus. Rakennuksessa ja sen läheisyydessä saa ilmoittaa paikalla harjoitettavasta toiminnasta ja siellä myytävistä tuotteista. Mainokset on pidettävä ajan tasalla!

Yksittäinen mainos voi olla hyvin hallitseva maaseutumaisemassa, toisin kun taajamassa, missä mainokset kuuluvat katukuvaan. Mainonnan mittakaavan tulisikin heijastaa paikalle ominaisia piirteitä.

Suuret mittasuhteet tai suuret mainostaulut eivät ole eduksi 'pienelle paikalle'. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaissa tai vanhoissa rakennuksissa tai niiden läheisyydessä tai maisemallisesti tärkeillä alueilla mainosten sijoittaminen vaatii erityistä yhteensovittamistaitoa.

Hyvä muistaa tienvarsimainontaa suunniteltaessa:

- Mainoksen, mainoskyltin ja toiminnan tulee sijaita toisiinsa nähden niin, että niiden välinen yhteys on tienkäyttäjälle selvä nopeasti.
- Mainoksen tulee olla mittasuhteitaan kulloiseenkin ympäristöönsä sopiva.
- Persoonalliset, mietityt ja laadukkaat mainokset jäävät mieleen ja ovat hyviä ensivaikutelman antajina.
- Mainosten suunnitteluun on olemassa tiettyjä graafisia sääntöjä ja ohjeita.
- Itse- ja käsintehdyt mainokset ja kyltit eivät aina ole myyviä!
- Mainos ei saa sijaita tie- ja näkemäalueilla, eikä se saa sisältää liikkuvaa viestiä eikä liikennemerkkiä muistuttavaa aihetta.

5.4.7. Kierrätyspisteet

Yleinen siisteys vaikuttaa keskeisesti alueen talojen ja tilojen yleisilmeeseen ja kylämaisemaan. Usein epäjärjestys on vain suunnittelemattomuutta. Tiloilla on yleensä hyvät mahdollisuudet omatoimiseen jätteenkäsittelyyn ja tiloilla voidaan mm. kompostoida. Suurin osa maatilamuoveista voidaan hyödyntää, säilörehun liuotinastiat voidaan palauttaa kierrätykseen ja metalliromu voidaan toimittaa romuliikkeisiin, keräyksiin tai jätteenkäsittelyalueille. Ongelmajäte toimitetaan kunnan tai jätteenkäsittelyalueen keräyspisteeseen. Kierrätyspisteet ovat usein rakentuneet logistiikan ehdoilla.

Toimenpidesuositus: Alueiden toimintojen järjestämisellä (astiat selkeään järjestelmään ja kompaktiin asetelmaan), uusilla toimintoja maisemoivilla aidoilla sekä istutustöillä voitaisiin parantaa alueen viihtyisyyttä. Jo kahdelta sivulta kierrätyspistettä rajaava aita parantaisi maisemakuvaa. Alueen omat aidat ovat sopivia aidan malleja. Rakentaminen ja istutustyöt tarvitsevat tarkemmat suunnitelmat. Astioiden mitoitusta myös olisi syytä arvioida. Usein hyvinkin pienillä asioilla ja rakenteilla on maisemakuvaan voimakas vaikutus. Kotitalouksien jäte- ja kierrätyspisteet ovat viime vuosina systemaattisen keräystoiminnan myötä tulleet monin paikoin silmiinpistäviksi ja myös lieviksi maiseman häiriötekijöiksi. Negatiivista vaikutusta voi lientää monin keinoin. Rakentamalla pisteisiin pihapiirin muihin rakenteisiin sopivat erilliset pienrakenteensa. Samaan pisteeseen voi usein yhdistää myös tilan postilaatikolle tai useammallekin

5.5. Muinaisjäännökset

Muinaismuistolaki rauhoittaa kiinteät muinaisjäännökset ja kieltää niiden säilymistä uhkaavat toimenpiteet. Kaivamisen ja muun vahingoittamisen lisäksi on myös muinaisjäännöksen peittäminen kiellettyä. Muinaisjäännösten hoidon tarkoituksena on tuoda esiin ja korostaa nykymaisemassa näkyviä kulttuurihistoriallisia elementtejä ja turvata niiden säilyminen tulevaisuuteen[14]. Myös esihistoriallista aikaa nuoremmat historiallisen ajan muinaisjäännökset ovat lain suojaamia. Yleisimpiä ovat mm. linnoituslaitteet ja puolustusvarustukset, vartiopaikat, rajamerkit, muut hakkaukset kalliossa, tervahaudat, raudanvalmistuspaikat, hiilihaudat eli sysimiilut, karsikkopuut, -kivet ja -vuoret, hautausmaat, talonpohjat, uhrilähteet ja -puut, vanhat kulkureitit, tienviitat ja sillat tai niiden jäänteet, pyyntikuopat ja teollisuuslaitosten jäännökset (myllyt, ruukit). Yleisempiä historiallisen ajan irtolöytöjä ovat ruuhet ja muut hylyt, rahalöydöt ja liitupiiput[15].

Uudet löydöt ovat aina rikkaus, eikä muinaisjäännösten rauhoittaminen suinkaan merkitse sitä, että kaikki liikkuminen tai maatöiden tekeminen olisi muinaisjäännösalueella kielletty. Peltoa tai puutarhaa, jolta on löydetty merkkejä muinaisjäännöksestä, voi viljellä tavalliseen tapaan, ainoastaan ojien kaivaminen tai muu kynnössyvyyden alle ulottuva maanmuokkaus on kielletty, Maanomistaja voi usein myös osallistua muinaisjäännösten hoitoon mm. laiduntamalla muinaismuistoalueita.

Muinaisjäännösten hoidosta on aina sovittava Museoviraston kanssa[16].

Muinaisjäännöslaki suojaa myös yli 100v. maatalouden synnyttämät kivirakennelmat. Kiviaidoilla, kiviröykkiöillä, kaskiraunioilla on kulttuurihistoriallisen arvon lisäksi usein maisemallista ja luonnonmonimuotoisuusarvoa.

Hyvin hoidetut muinaisjäännökset ovat monipuolisia käyntikohteita, joita voidaan hyödyntää niin virkistyskäytössä, opetuksessa kuin matkailussakin, usein niistä kerrotaan yleisillä informaatiotauluilla.

14 Lehtinen 1989

15 Lehtinen 1989

16 Lehtinen 1989

Esimerkki laidunnettu vanha hautakumpu Ruotsissa.

5.6. Maisemalliset erikoisuudet

5.6.1. Maisemapuut

Vuorenmaan maisemassa erottuu useita maisemapuita. Yleensä varttuneet yksilöt: männyt ja kuuset sekä erikoiset lajit mm. koristelajit ovat saaneet maisemallisen asemansa kuin vahingossa. Ne ovat säästyneet rakentamisessa, osa on istutettu harkiten pihan tai tiealueen kaunistukseksi. Maisemapuut ovat kiintopisteitä ja usein maamerkkejä ja niillä on aina oma maisemaa elävöittävä, mutta myös tilallisia ulottuvuuksia lisäävä vaikutuksensa.

5.6.2. Näköalapaikat

Pitkät kumpuilevat näkymät, maiseman monet kerrokset ja ulottuvuudet ovat Vuorenmaan maiseman erikoisuus ja ehdoton vahvuus. Pitkiä näkymiä, korkeita paikkoja voi myös hyödyntää alueen imagotekijänä sekä virkistyskäytössä.

Toimenpidesuositus: Korkeimmille kohdille voi rakentaa näköalapaikan. Näköalapaikalle voi hakea myös näköalapaikasta kertovaa kyltitystä. Lisätietoa Etelä-Savon ELy-keskus.

6 Vuorenmaan koulun ympäristökasvatuspäivä

Juvan Vuorenmaan koulun oppilaiden kevätretki 20.5.2014 suuntautui läheiselle Leena ja Kari Liukkosen emolehmätilalle. Vuorenmaan koulussa on yhteensä 20 oppilasta, luokat 0.-6. sekä kaksi opettajaa ja kouluavustaja. Isommat lapset pyöräilivät ja pienemmät liikkuivat koulutaksilla.

Retkeläiset toivotettiin pihalla tervetulleiksi. Helteisenä päivänä mehutarjoilu oli suosittu. Tilanväki kertoi maatilan elämästä ja eläimistä. Lapset kertoivat omista kokemuksistaan, muutaman kotona oli myös karjaa.

Tilan emolehmien laidunkausi ei ollut vielä alkanut, joten eläimiin tutustuttiin pihapiirissä sijaitsevassa pihattonavetassa. Eläimillä on käytössään peltolaidunten lisäksi laaja metsälaidun. Lapset tutustuivat ravintoketjuasiaan ravintoketjuleikin avulla. Viisi erilaista -leikissä etsittiin viisi erilaista kasvin lehteä niityltä ja viisi metsästä. Kasvit tunnistettiin ja voitiin todeta, että kasvupaikkojen lajistossa oli selvä ero, vain yksi laji kasvoi molemmissa ympäristöissä.

Lounastauko pidettiin mukavan varjoisessa metsässä nuotion äärellä. Makkaranpaiston ja eväiden syönnin yhteydessä Liukkoset kertoivat alueen historiasta. Metsässä on löydettävissä mm. vanha ladottu kiviaita ja kaskiraunioita. Lapset keskustelivat ja kertoivat omista kokemuksistaan.

Lounaan jälkeen siirryttiin takaisin tilan pihaan. Taksi haki pienemmät ja pyöräilijät polkivat matkan takaisin koululle. Oppilaat tekivät retken jälkeen opettajansa johdolla Laidunräpin. Sen lisäksi he piirsivät kuvia tilalla kohtaamistaan asioista.

7 Vuorenmaan maisematalkoot

Juhannusviikolla järjestettiin maisema-alueella maisemanhoitotalkoot. Talkoisiin osallistui parisenkymmentä talkoolaista. Tavoitteena oli harventaa Vuorenrinteentien reuna-alueita parin sadan metrin pituiselta matkalta. Talkoolaisten avulla saatiin nopeasti näkyvää jälkeä, kun tien varrelta raivattiin mm. pajukoita ja lepikoita. Näin saatiin palautettua avoimia näkymiä komeille peltoaukeille. Kun raivaus on kerran aloitettu, niin sitä pitäisi jatkaa melkein vuosittain tai ainakin joka toinen vuosi. Laiduntamalla moni pusikoituva alue saataisiin hoidettua tehokkaimmin. Juvan pohjoinen maamiesseura ja Pohjois-Juvan maa- ja kotitalousnaiset keittivät talkookahvit.

8 Kirjallisuus

Etelä-Savon maakuntaliitto, kulttuuriympäristörekisteri

Etelä-Savon maakuntaliitto, maakuntakaava 4.10.2010.

Etelä-Savon maakuntaliitto (2001). Mikkelin seudun maisema-alueet, Täydennysinventointi 1999. Etelä-Savon maakuntaliiton julkaisu 47:2001.

Hänninen-Valjakka Kirsi (1998). Etelä-Savon perinnemaisemat. Alueelliset ympäristöjulkaisut 87.
Juvan seurakunta ja kunta (1957). Juvan historia.

Kersalo, Juha & Pentti Pirinen (2009). Suomen maakuntien ilmasto.
Ilmatieteen laitoksen raportteja 2009:8.

Lahdenvesi-Korhonen, Leena (2013). Maakunnan parhaat maisemat.
Etelä-Savon valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet, päivitysinventointi.

Lehtinen, Leena (1989). Opas Etelä-Savon esihistoriaan.

Maa- ja Metsätalousmineisteriö, MMM (2011). Puutarhan vieraslajit, haitalliset.
Museovirasto, Kulttuuriympäristö rekisteriporttaali, www. nba.fi

Mäkinen, Kalevi, Jukka-Pekka Palmu, Jari Teeriaho, Hannu Rönty, Tom Rauhaniemi, Jaana Jarva (2007). Valtakunnallisesti arvokkaat moreenimuodostumat.

Pimiä, Maarit & Sanna Kokko (2011). Nevajärven yleiskaavan kyläalueiden kulttuuriympäristöselvitys.
Juvan kunta, Pöyry Finland Oy.

Vuorenmaa, Karkeamaa ja Nevaintaus: kotiseutumme perinnetietoutta sanoin ja kuvin (1984).

Wirilander, Kaarlo (1960). Savon historia III. Savo kaskisavujen kautena.

9 Lisätietoa

www.finlex.fi
Ajantasainen lainsäädäntö.

http://geomaps2.gtk.fi/activemap/
GTK Active Map Explorer: kallio- ja maaperätiedot.

www.kotiniitty.net
Tietoa perinnemaisemista, niiden hoidosta ja hoidon rahoituksesta erityisesti yhdistysten näkökulmasta.

www.laidunpankki.fi
Tietoa maisemalaidunnuksesta, sopimusmallit ym.

http://lomake.mmm.fi
Ympäristökorjauvksen lisätieto ja hakulomakkeet.

www.mavi.fi ja *www.maaseutu.fi*
Ympäristökorvauksen neuvonnalliset oppaat

www.nba.fi
Muinaisjäännökset

http://www.nba.fi/fi/mjhoito
Muinaisjäännösten hoito.

www.rky.fi
Valtakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt.

www.ymparisto.fi
> maankäyttö ja rakentaminen > rakennusperintö ja kulttuuriympäristö > rahoitus ja avustukset. Kulttuuriperinnön hoidon rahoitus ja avustukset.

Liitteet:
Suunnittelualueiden kartat 1 - 7

Lähdeaineisto:
MML 2014
Oiva -ympäristö- ja paikkatietopalvelu 2014
Museovirasto 2014
Etelä-Savon maakuntaliitto
Etelä-Savon ELY-keskus

Suunnittelualue 1.

Lähdeaineisto: MML 2014, Oiva -ympäristö- ja paikkatietopalvelu 2014, Museovirasto 2014, Etelä-Savon maakuntaliitto ja Etelä-Savon ELY-keskus.

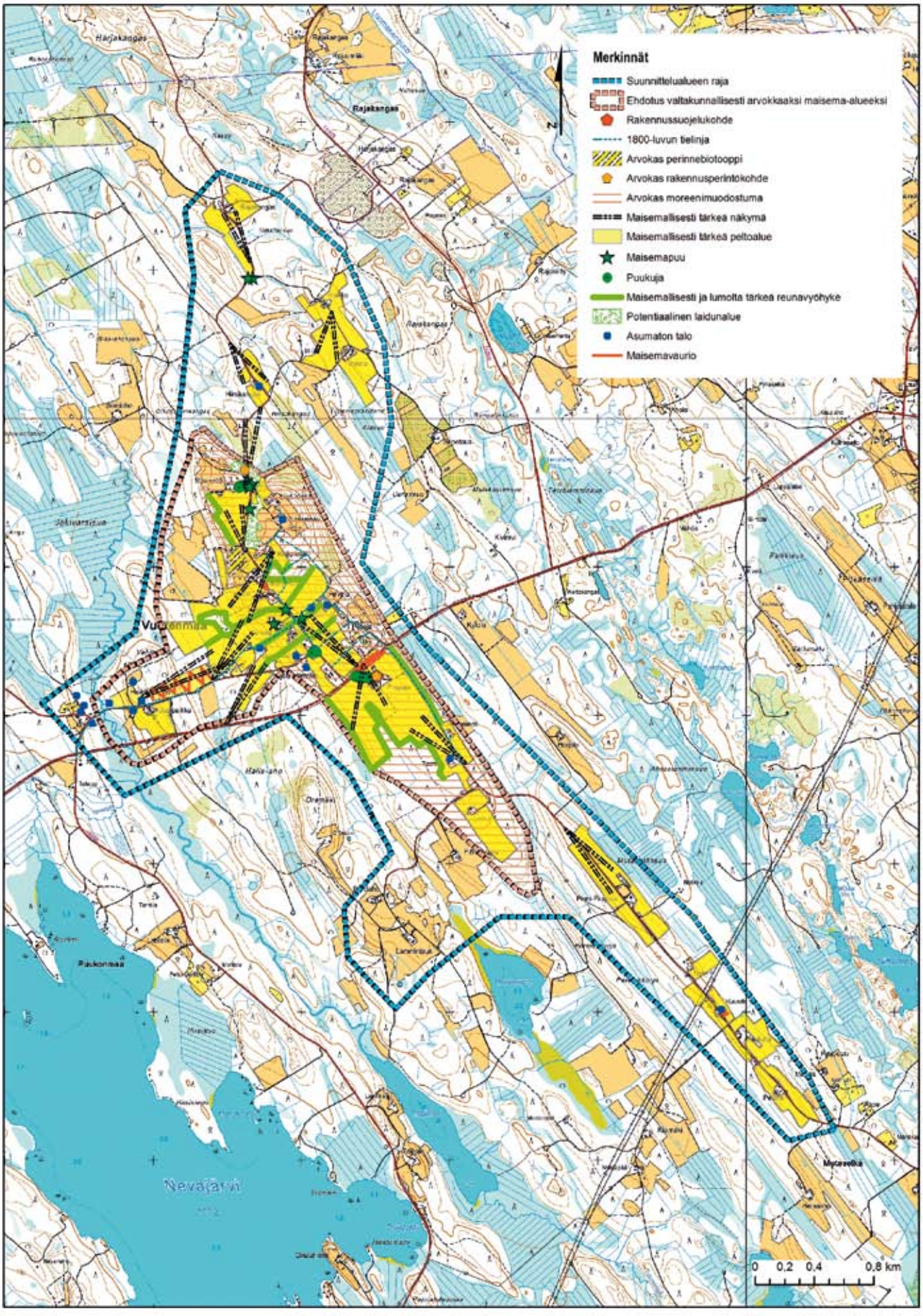

Suunnittelualue 2.

Lähdeaineisto: MML 2014, Oiva -ympäristö- ja paikkatietopalvelu 2014, Museovirasto 2014, Etelä-Savon maakuntaliitto ja Etelä-Savon ELY-keskus.

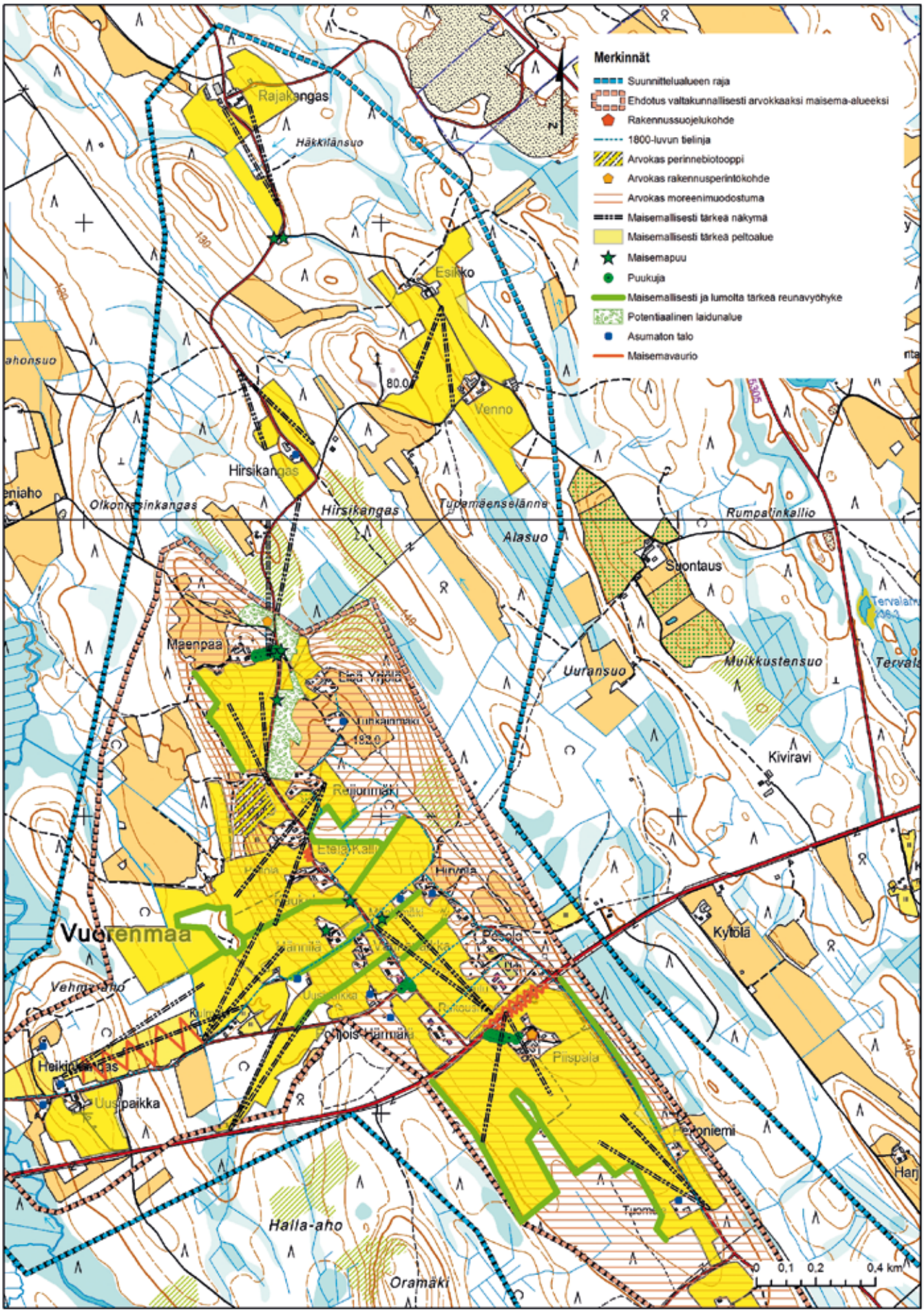

Suunnittelualue 3.

Lähdeaineisto: MML 2014, Oiva -ympäristö- ja paikkatietopalvelu 2014, Museovirasto 2014, Etelä-Savon maakuntaliitto ja Etelä-Savon ELY-keskus.

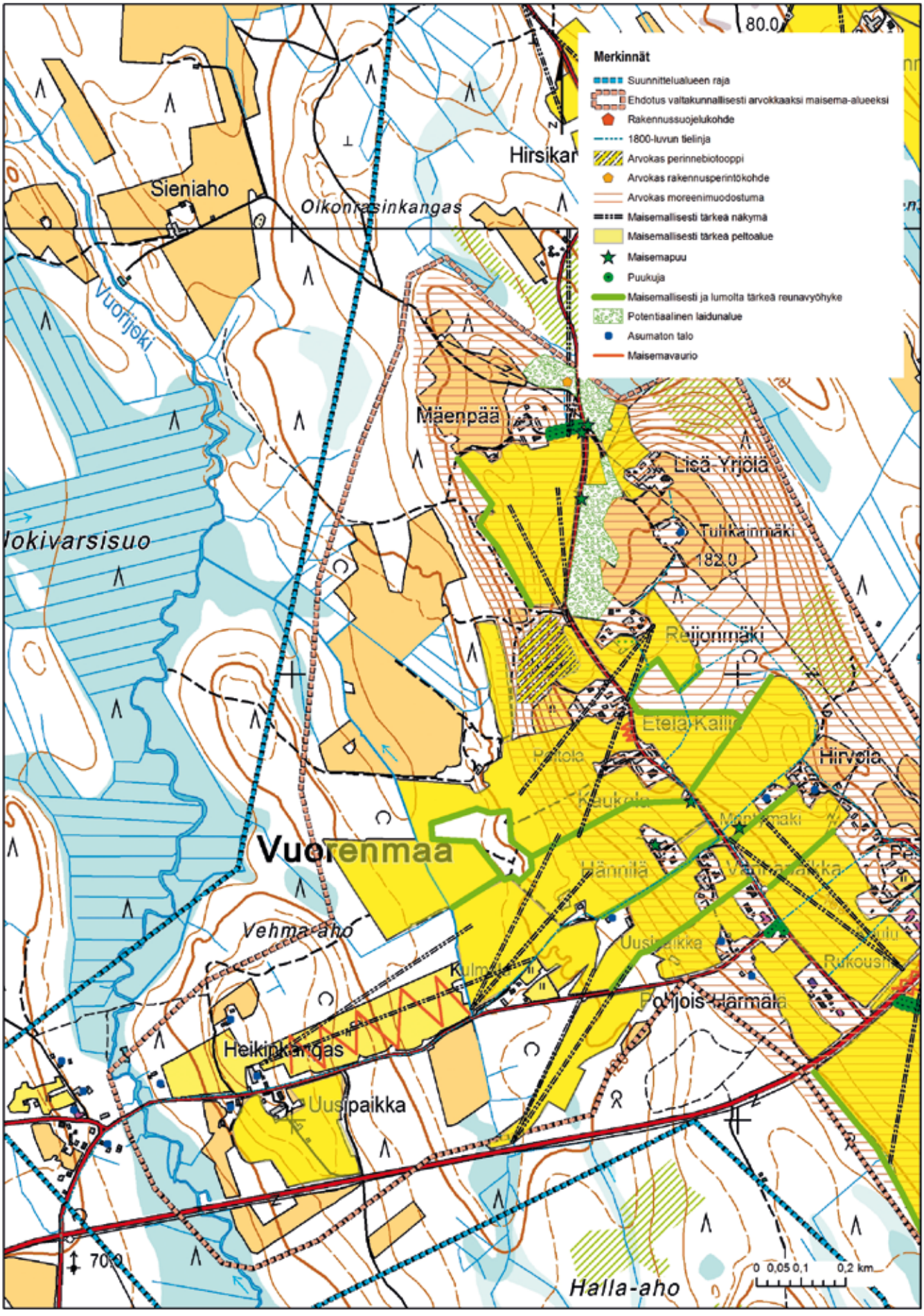

Suunnittelualue 4.

Lähdeaineisto: MML 2014, Oiva -ympäristö- ja paikkatietopalvelu 2014, Museovirasto 2014, Etelä-Savon maakuntaliitto ja Etelä-Savon ELY-keskus.

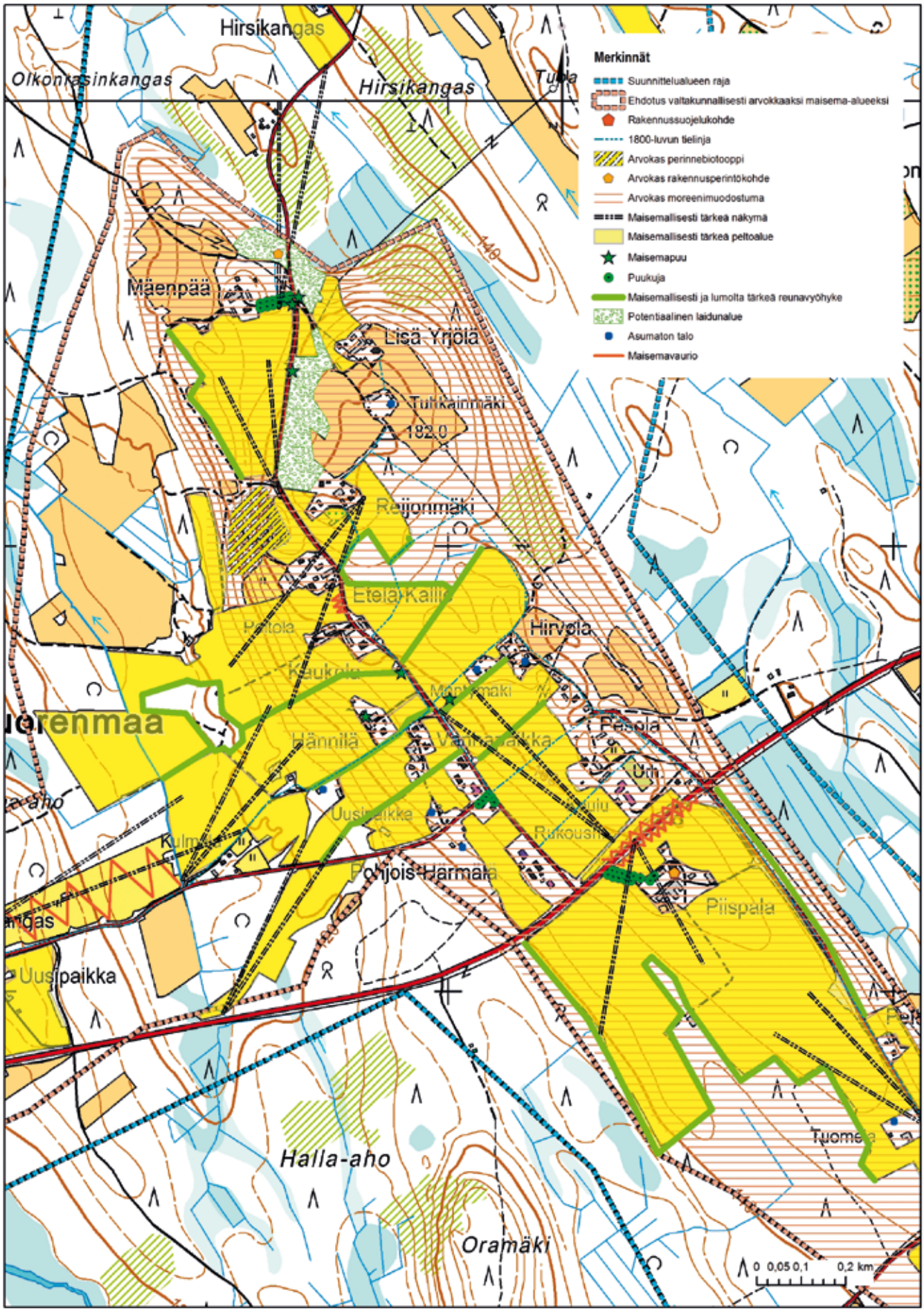

Suunnittelualue 5.

Lähdeaineisto: MML 2014, Oiva -ympäristö- ja paikkatietopalvelu 2014, Museovirasto 2014, Etelä-Savon maakuntaliitto ja Etelä-Savon ELY-keskus.

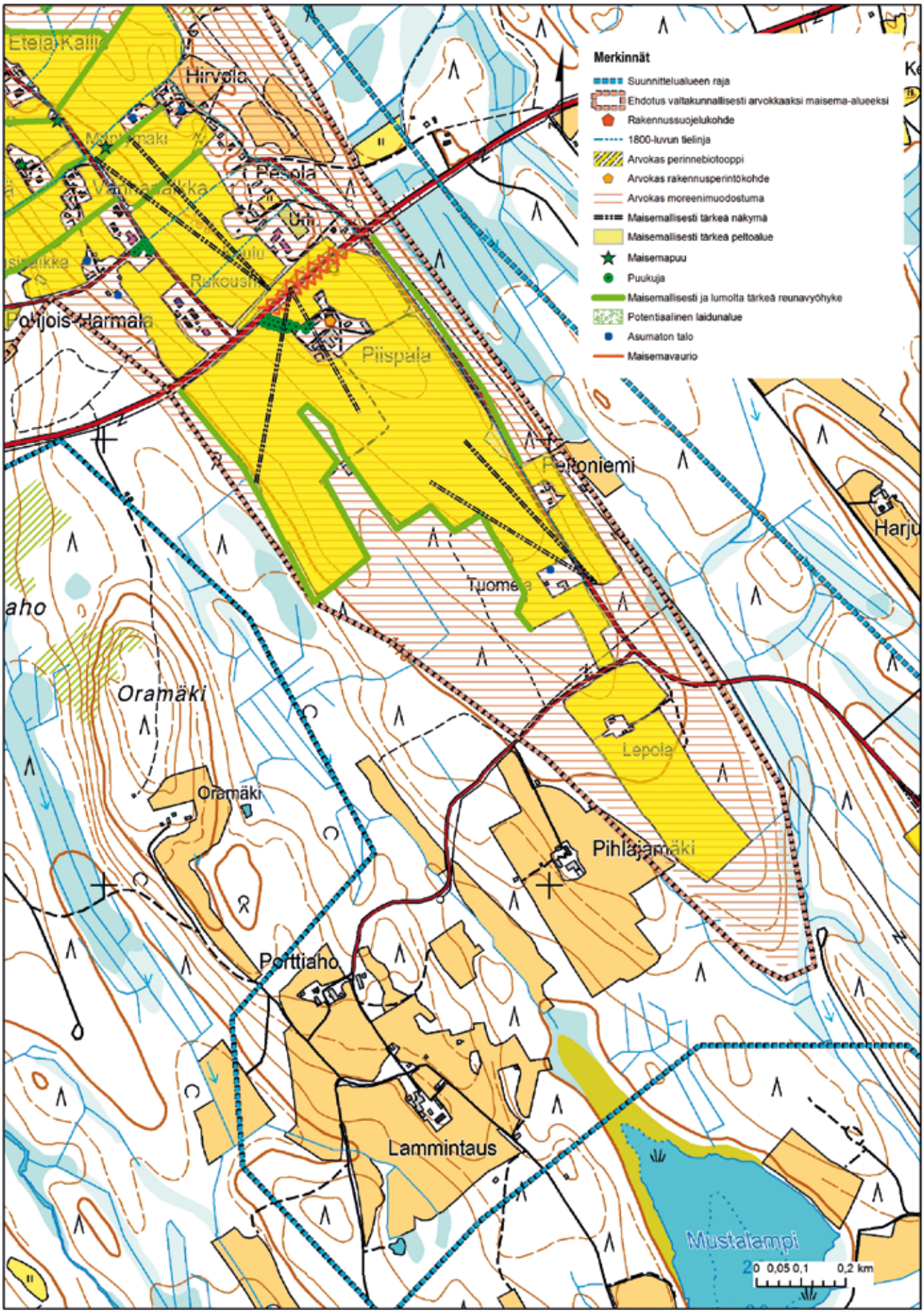

Suunnittelualue 6.

Lähdeaineisto: MML 2014, Oiva -ympäristö- ja paikkatietopalvelu 2014, Museovirasto 2014, Etelä-Savon maakuntaliitto ja Etelä-Savon ELY-keskus.

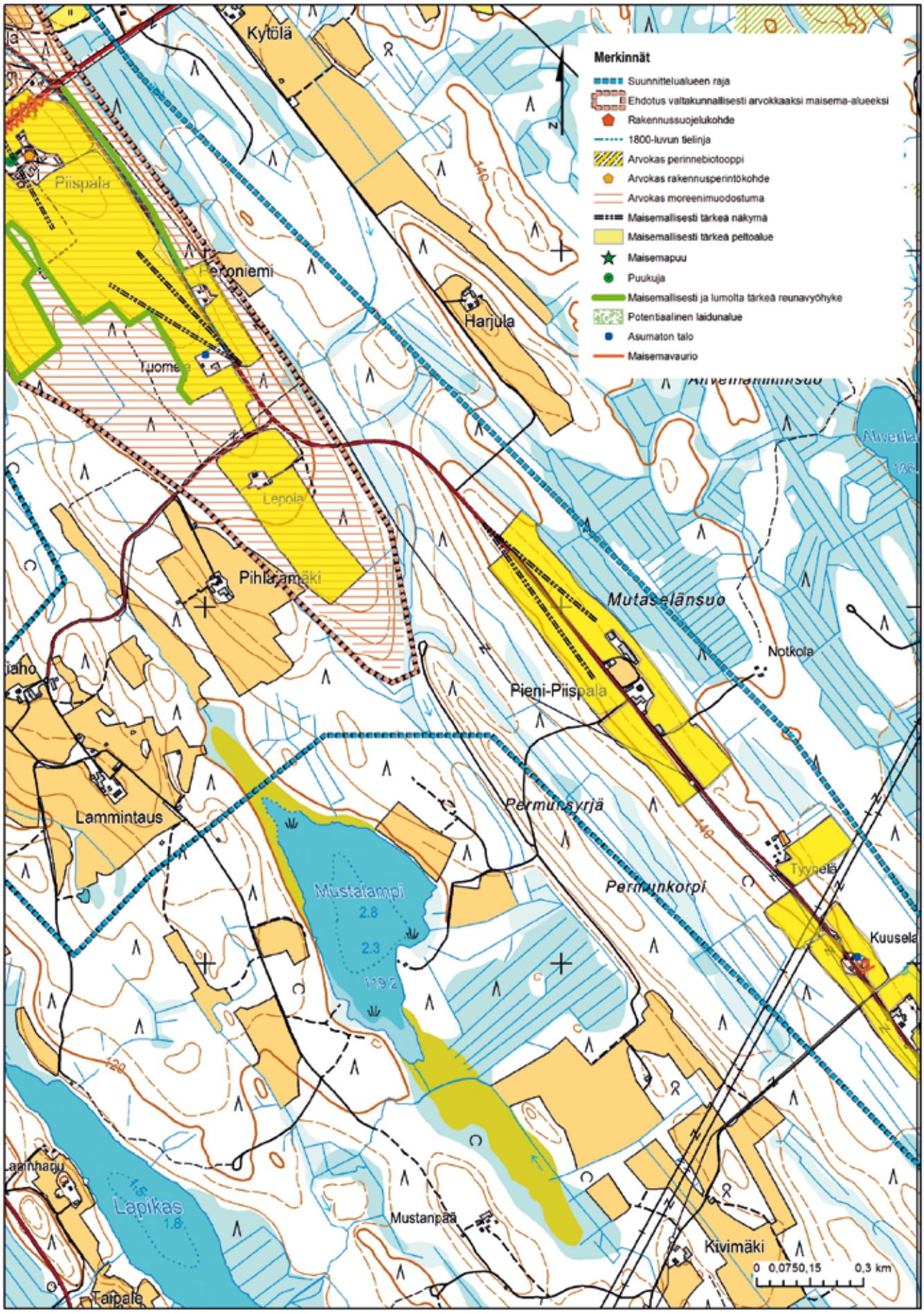

Suunnittelualue 7.

Lähdeaineisto: MML 2014, Oiva -ympäristö- ja paikkatietopalvelu 2014, Museovirasto 2014, Etelä-Savon maakuntaliitto ja Etelä-Savon ELY-keskus.

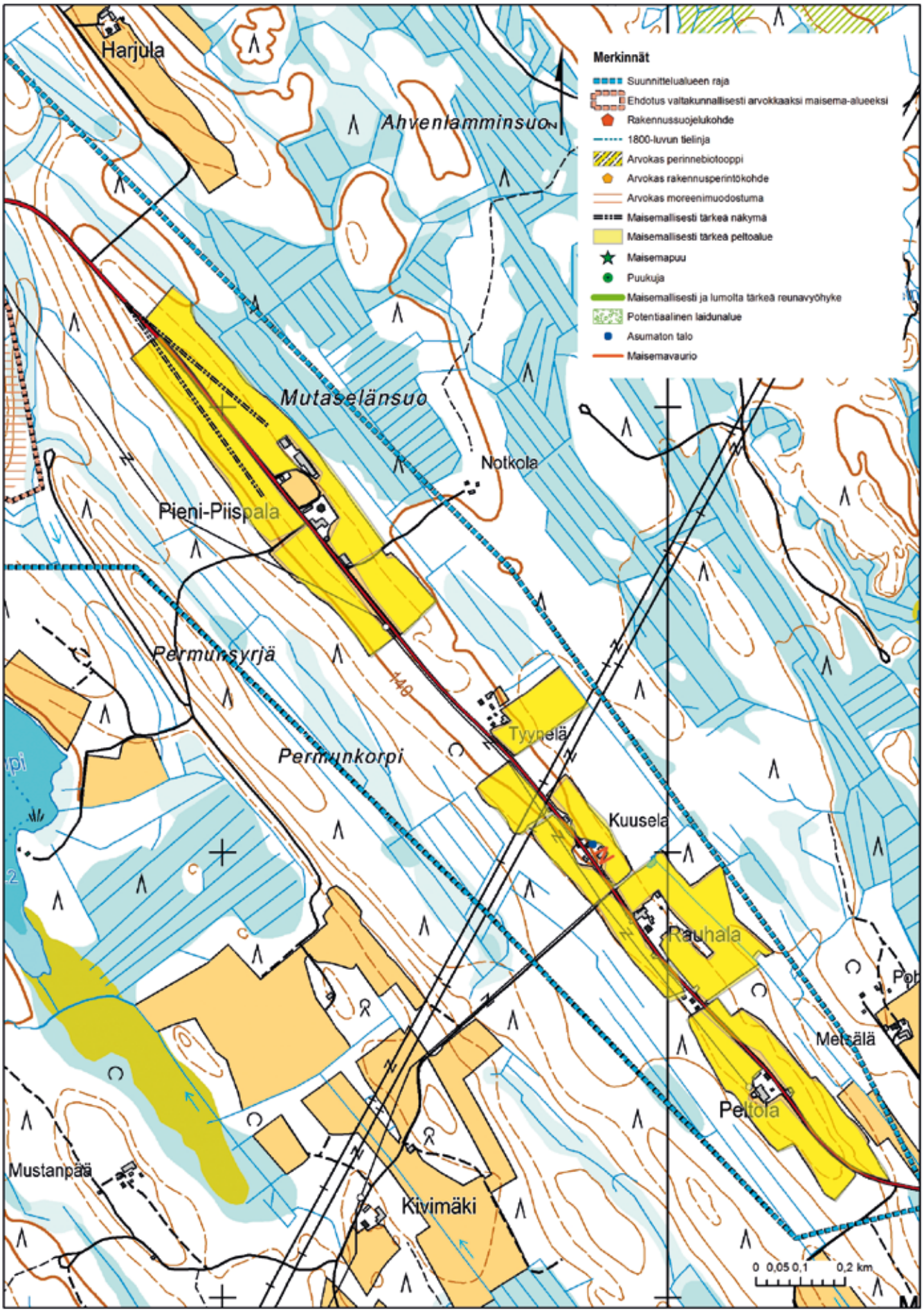

Vuorenmaa on yksi Etelä-Savon arvokkaista maisema-alueista. Vuorenmaan alueelle laadittiin vuoden 2013-2014 aikana käytännönläheinen maisemanhoitosuunnitelma Mahdollisuutena maisema, MAMA -hankkeessa. Suunnitelman tavoitteena on auttaa alueen asukkaita tunnistamaan viljellyn kulttuurimaiseman ominaispiirteitä ja kannustaa hoitamaan niitä. Maaseudun kulttuurimaisema vaatii säilyäkseen jatkuvaa hoitoa tai muuten alueet kasvavat umpeen ja pitkään hoitohistoriaan sopeutunut lajisto häviää. Lisäksi suunnitelmassa on kuvattu yleisesti alueen maisemarakennetta ja kulttuurihistoriaa ja annettu yleisohjeita erilaisten kohdetyyppien hoitoon.

Mahdollisuutena maisema, MAMA on ylimaakunnallinen hanke, jonka hallinnoijana toimii ProAgria Etelä-Savo ry, Maa- ja kotitalousnaiset ja osatoteuttajina ProAgria Keski-Suomi ry, Maa- ja kotitalousnaiset sekä Etelä-Savon ja Keski-Suomen Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset, ELY-keskukset. Hankkeen toteuttamisaika on 1.2.2013–31.12.2014.

ISBN 978-952-93-4846-6 (nid.)
ISBN 978-952-93-4847-3 (PDF)

Euroopan maaseudun kehittämisen maatalousrahasto: Eurooppa investoi maaseutualueisiin
Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus
ProAgria
MAA- JA KOTITALOUSNAISET
MAHDOLLISUUTENA MAISEMA